Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Køge

STUDIER 1995

Fru H Brandt Køge

Klinkelægning

G. N. B.
267
21-8-1929.

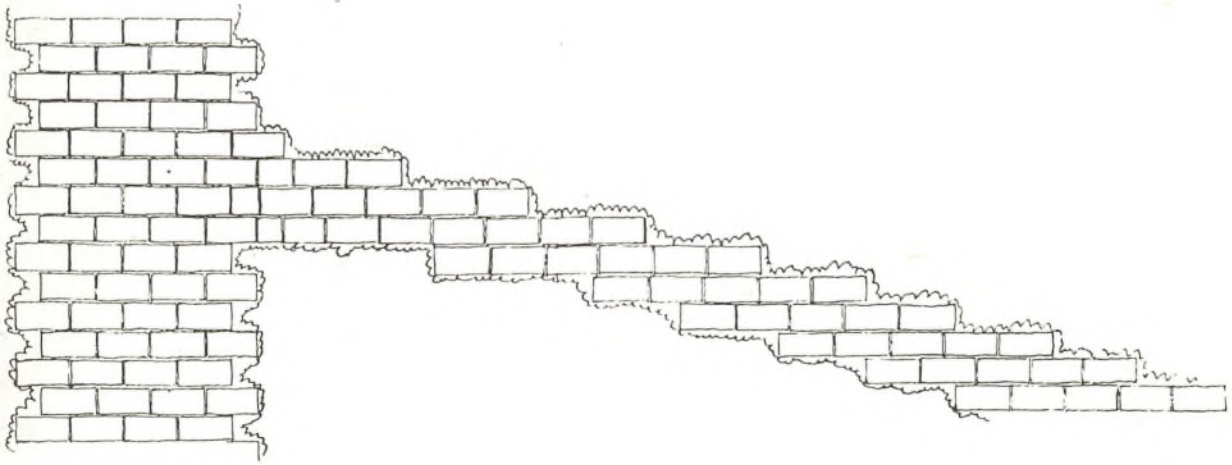

Illustration på omslaget:
G.N. Brandt. Tøxensvej 17, Køge. Plan til parti af klinkegang, dat. GNB 21-8 1929.
G.N. Brandt. Tøxensvej 17, Køge. Plan af haven, 1930. (Byarkivet)

KØGE STUDIER 1995
red. af Birte Broch
sat med Century
på 11 punkt
og trykt hos Maimanns Eftf., Køge
Omslag: Jens Lorentzen
Oplag: 400 eksemplarer

© Forfatterne

ISBN 87-90252-02-0
ISSN 0905-1309 (Køge Studier)

Til Ole fra Jørgen.
Resultatet af en læsesals-
vagt på LAle for 6 år siden!

Køge STUDIER 1995

Årsskrift
for lokalarkiverne i
Køge Kommune

Udgivet af
KØGE-FONDEN
1996

Indhold

Forord 3
Jørgen Mikkelsen:
Fra købmandsbog til hittegodsprotokol 5
Lulu Salto Stephensen:
Den kommende Have. To haver i Køge
anlagt af G.N. Brandt 27
Årsberetning 1995 for arkivet i Køge 43
Årsberetning 1995 for arkivet i Herfølge 51
Årsberetning 1995 for arkivet i Højelse 55
Givere af arkivalier 1995 57
Arkivernes adresser og åbningstider 61

Forord

Vi har atter i år fået to kompetente forfattere til at bidrage med artikler til Køge Studier. Den første er skrevet af arkivarvikar ved Rigsarkivet Jørgen Mikkelsen og handler om købmandshandel i Køge i slutningen af 1700-tallet. Skønt handel udgør selve rygraden i Køge Købstads historie, er der forbløffende nok ikke endnu blevet foretaget egentlige systematiske undersøgelser heraf. Der findes et stort og spændende kildemateriale til belysning af emnet, herunder havne- og portkonsumtionsregnskaber. Hverken handelen på Torvet eller den øvrige handel er blevet taget op i selvstændige undersøgelser, men nu gør vi her med Jørgen Mikkelsens artikel en spæd begyndelse.

Køge er en by med flere glimrende arkitekter både i dag og tidligere. Det falder derfor naturligt at bevæge sig ind på det arkitektoniske felt, i det aktuelle tilfælde havearkitekturen. Køge Byhistoriske Arkiv er i besiddelse af arkivet efter arkitekt Otto Langballe, der i 1929-30 tegnede to smukke huse på Tøxensvej 17 og 19. De tilhørende haver var skabt af den berømte landskabsarkitekt G.N. Brandt. Vi har været så heldige, at fil.dr. Lulu Salto Stephensen har villet dele sin viden om G.N. Brandt og de to haver med læserne af Køge Studier. Hun fortæller i sin artikel om tankerne bag udformningen af haverne på Tøxensvej.

Desuden indeholder Køge Studier årsberetningerne for 1995 fra de tre lokalhistoriske arkiver i Køge Kommune samt giverlister og en række nyttige oplysninger vedrørende arkiverne.

Vi ønsker læserne god fornøjelse. Forslag til nye artikler eller til forbedringer af årsskriftets form og indhold er altid velkomne.

Birte Broch, arkivleder

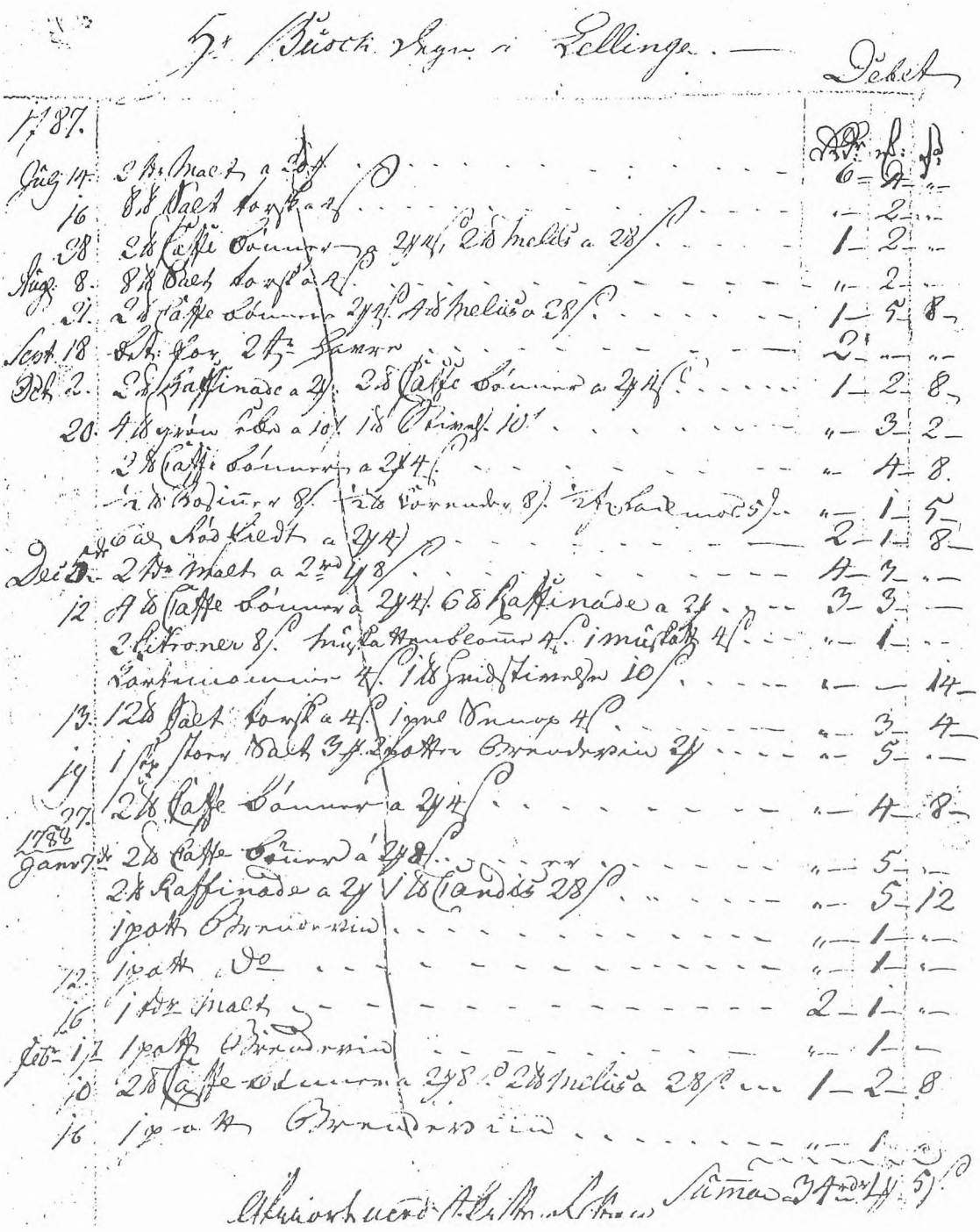

Wulf Hansens og Lucas Arffs købmandsbog fra 1770-90 indeholder konti for 28 by- og landbokunder. Kundernes indkøbs- og betalingsvaner var vidt forskellige. Frederik Busck, der var degn i Lellinge og Højelse, er noteret for 19 indkøb i perioden juli 1787-februar 1788. (LAK, Køge byfoged, Hittegodsprotokol m.m. 1819-64, fol. 59)

Fra købmandsbog til hittegodsprotokol

Historien om et arkivalie og dets tilblivelsesmiljø

af Jørgen Mikkelsen
Jørgen Mikkelsen f. 1959, cand.mag. i historie og humanistisk edb, arkivarvikar ved Rigsarkivet. Jørgen Mikkelsen har i en årrække beskæftiget sig med Sjællands købstadshistorie i 1700-tallet.

Bøger kan have lige så brogede livsforløb som mennesker. Det er dog de færreste arkivalier, der har haft en så omskiftelig tilværelse som den protokol, der d. 18. december 1770 blev autoriseret som »lovformelig rigtig Kiøbmands Regnskabs Bog« for købmand Wulf Hansen i Køge — og 94 år senere blev henlagt i Køge byfogedarkiv efter i 45 år at have tjent som embedets hittegodsprotokol.[1] I denne artikel skal vi først se lidt på, hvad skattelister, skifter, folketællinger og skøder m.m. kan fortælle om bogens to første ejermænd og deres økonomiske forhold. Dernæst følger en analyse af udvalgte handelsforbindelser mellem købmændene og deres kreditkunder. I forlængelse af dette diskuteres nogle væsentlige sider af handelslivet i Køge — og andre sjællandske købstæder — i 1700-tallet. Artiklen slutter med en kort redegørelse for den senere anvendelse af Wulf Hansens købmandsbog.

Købmandsbogens ejermænd

Købmandsbogen giver et billede af handelslivet i 1770'erne og 80'erne i den fornemme gamle købmandsgård, Brogade nr. 16. Gården blev i 1760'erne og 70'erne ejet af Christian Fr. Goldschmidt, men i 1769 overlod han den til sin nygifte datter Ida Bolene Aagaard og svigersønnen Wulf Hansen. Det var et ganske ungt ægtepar; han var ca. 27 år, hun omkring 20 år. Men i købmandsmiljøer var så unge brude bestemt ikke noget særsyn i 1700-tallet.

Takket være byskatteligningslister og ekstraskattemandtal er det muligt at følge købmandsfamilien år for år og at danne sig et indtryk af dens udvikling. Ekstra-

Købmandsgården Brogade nr. 16 kom i 1782 i Lucas Arffs besiddelse. Af skødet fremgår det bl.a., at der i forhusets stueetage var krambod (»med tilbehørige Disk, Reoller og Skuffer«), dagligstue, forstue, storstue og to gæstekamre. (LAK, Køge byfoged, Skøde- og panteprotokol 1777-97, s. 97. Foto af Hugo Matthiessen 1914, Byarkivet)

skatten, der var en statsskat, blev indført i 1762 og opkrævet hver eneste måned frem til 1812. Skatten omfattede stort set alle civile personer, der var fyldt 12 år, og der blev to gange om året udarbejdet mandtal over de skattepligtige. I nogle mandtal (specielt fra første halvdel af 1770'erne) er der dog en ret stor underregistrering af tjenestefolk, logerende og børn over 12 år. Hvis mandtallene for husstanden i Brogade nr. 16 står til troende, rådede købmandsgården i 1770'erne over 4-5 tjenestepiger og 2-3 mandlige medhjælpere.[2]

Byskatteligningerne består af en grundtakst og en næringstakst. Sidstnævnte afspejler i princippet størrelsen af omsætningen i den enkelte virksomhed, men i realiteten er næringstaksten nok snarere et udtryk for (vurderingsmændenes opfattelse af) husstandens samlede økonomiske formåen. Køge havde 8-9 købmænd i 1770'erne, og iflg. næringstaksterne hørte Wulf Hansen til de middelstore.[3]

Hansen døde allerede i 1778, men den unge enke førte virksomheden videre. I 1780 fik hun en logerende, nemlig byens nyligt tiltrådte borgmester Lucas Arff, og året efter

indgik de ægteskab. I 1781 overtog han også embederne som by- og rådstueskriver, byfoged [dommer og politimester] samt herredsfoged for Bjæverskov herred. Sådanne embedssammenlægninger var meget almindelige i 1700-tallet; de havde bl.a. til formål at forbedre embedsmændenes ofte beskedne lønninger.

Men inden Ida Bolene kunne blive gift pany, måtte hun skifte med sine 6 børn af første ægteskab. Skifter fra 1700-tallet kan ofte give meget detaljerede oplysninger om ind- og udbo, men det gælder bestemt ikke i dette tilfælde. Der blev nemlig foretaget samfrændeskifte, dvs. skifte ved slægtninge, og de nøjedes med at gøre et løst skøn over boets aktiver og passiver. Beløbsangivelserne skal man givetvis ikke lægge meget i. De samlede aktiver blev vurderet til 2500 rigsdaler (rd), mens passiverne udgjorde 2466 rd 3 mark (mk) 12 skilling (sk). Herefter lyder det således: »De 3 RDr 2 mk 4 sk som Indtægten overstiger Udgiften tilfalder Enken, til Hendes Begravelses Omkostninger, og saaledes bliver da Intet at Arve«.[4] Dette betød dog ikke, at børnene blev snydt, men blot, at boets værdier forblev samlet i købmandsgården — i stedet for, at der blev overført et beløb til byens overformynderi (hvorfra det i givet fald skulle udbetales til børnene, når disse blev voksne).

Lucas Arff videreførte handelsvirksomheden, men tilsyneladende på lidt lavere blus end Wulf Hansen. I nogle næringstakster har vurderingsmændene skelnet mellem købmændenes indkomster ved forskellige former for handel og anden næring. At dømme efter disse takster havde Arff i midten og slutningen af 1780'erne næsten lige så store indtægter ved salg af brændevin som ved købmandshandel.

Arff benyttede folketællingen i juli 1787 til at klage sin nød over for de centrale myndigheder i København. I tællingens erhvervsrubrik kan man læse om »Embedets usle Indkomster« og den »liden Kiøbmands Handel, hvilken han nødes at nedlægge og har nu næsten intet at underholde sig, Kone og mange Børn med« (der var på det tidspunkt 8 børn i familien).[5] Fire måneder senere udskiftede borgmesteren sin købmandsgård med et mere beskedent domicil: Nørregade nr. 8. Ejendommen i Brogade blev afsat for 2600 rd — et beløb, der blev anvendt til at indfri to panteobligationer — hvorimod den nye gård blev erhvervet for bare 560 rd.[6] Men i de følgende år blev ejendommen i Nørregade bygget om, og ved brandtaxationen i 1791 blev bygningerne og det nagelfaste inventar vurderet til 1930 rd.[7]

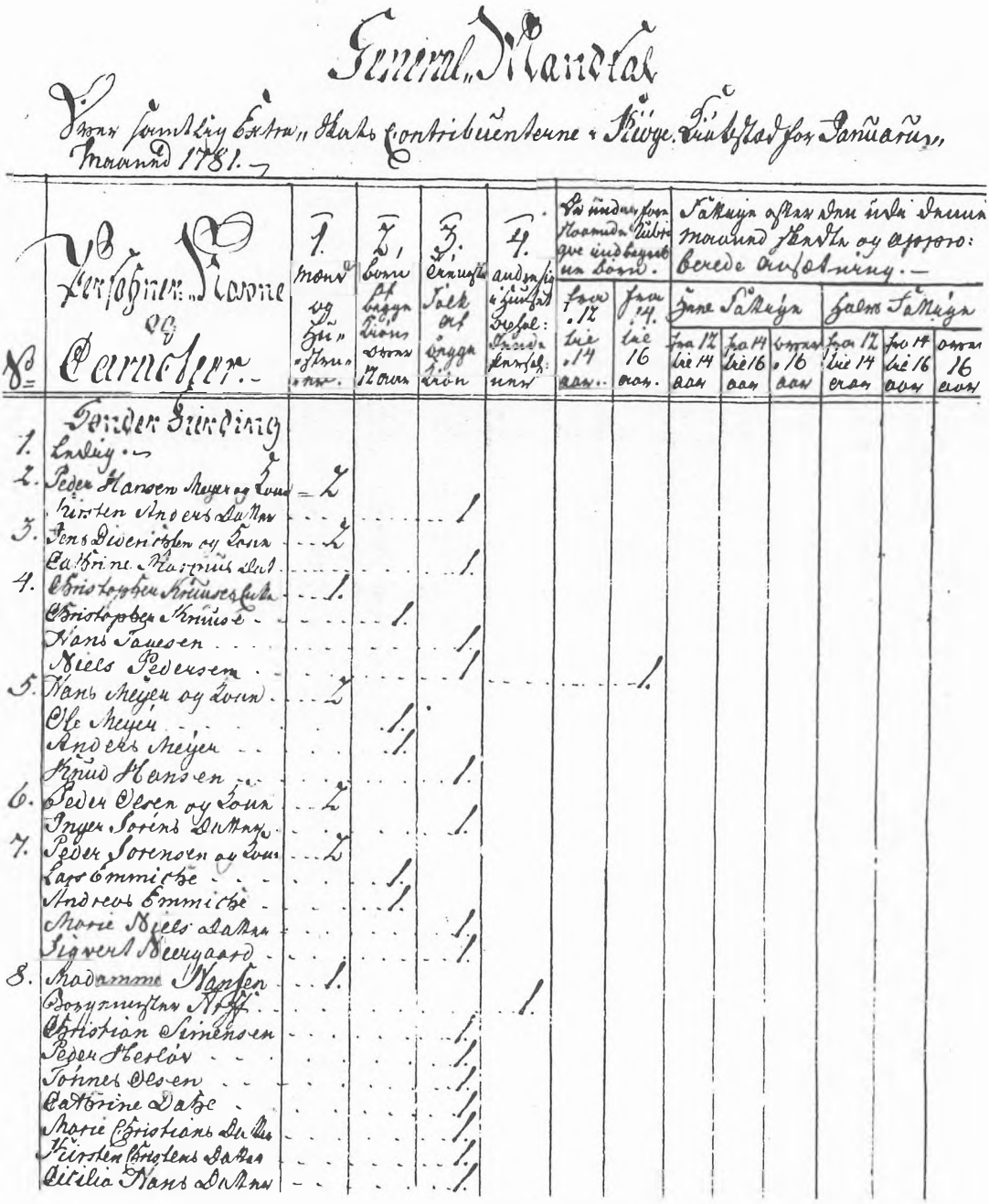

Som det antydes i folketællingen, betød boligskiftet en afslutning på Arffs handelskarriere. Købmandsbogen omtaler da også kun en enkelt handelspartner i tiden efter flytningen, og kunden er — betegnende nok — kun noteret for køb af brændevin. Iflg. næringstaksterne havde borgmesteren en beskeden indtjening på salg af brændevin frem til 1795. Dette år blev Nørregade nr. 8 afhændet

Ekstraskattemandtal fra 1781. »Madamme Hansen« under nr. 8 havde tre mandlige og fire kvindelige tjenestefolk samt en logerende, den senere ægtefælle, Lucas Arff. (RA, Regnskaber 1660-ca. 1848, Køge købstadsregnskaber 1781)

til værtshusholderen Chrilles Asmussen, og familien Arff lejede nu den nyopførte ejendom Nørregade nr. 34. Det var ikke noget dårligt bytte. Straks efter, at byggearbejdet var afsluttet, blev gården synet af to bygningshåndværkere, der vurderede bygningerne til 2440 rd.[8] Langt de fleste ejendomme i Køge var på dette tidspunkt vurderet til mindre end 1000 rd (nogle endda mindre end 100 rd), men der var også gårde, der lå væsentligt højere; Brogade nr. 16 blev således i 1798 vurderet til 6270 rd.[9]

Lucas Arff døde i 1798, og Nørregade nr. 34 blev herefter overtaget af den nye borgmester, Christian Crell. Fru Arff blev — sammen med datteren Wulfdine Hansen (!) og en enkelt tjenestepige — indlogeret hos en jødisk handelsmand i Brogade. Men i marts 1801 rejste fru Arff til København,[10] og her mister vi forbindelsen til familien.

Wulf Hansens og Lucas Arffs kreditkunder

Dansk Lov fra 1683 påbød alle købmænd at føre bøger over deres udestående fordringer, fordi dette kunne tjene som et vigtigt redskab ved afgørelse af gældssager. De fleste købmænd havde flere regnskabsbøger; således var det almindeligt at registrere by- og landbokunder i hver sin hovedbog og at føre en særlig bog over kornopkøb. Desuden har mange købmænd utvivlsomt anvendt kladdebøger, hvor de kunne indføre ny gæld. Kladdebøgerne blev gennemgået med jævnlige mellemrum, og de gældsposter, der endnu ikke var blevet udslettet, blev herefter overført til hovedbogen, hvor hver kreditkunde havde et eller flere kontoblade.

Det vides ikke, hvor mange handelsbøger Wulf Hansen og Lucas Arff har rådet over, men der har utvivlsomt været flere end den bevarede hovedbog. Denne protokol omfatter nemlig kun 28 kreditkunder, og de beslaglægger til sammen 56 sider.[11] Men bogen er interessant, fordi den kundekreds, vi får kendskab til, er overordentlig sammensat, og fordi bogen giver et indblik i meget forskellige købs- og betalingsvaner. Men vi må naturligvis være opmærksom på, at der kan have stået mere om de pågældende kunder i købmandens øvrige bøger. Dertil kommer, at en betydelig del af bondebefolkningens handel med købmanden uden tvivl har formet sig som tuskhandel — altså udveksling af varer og tjenesteydelser. Kun når de to modydelser ikke svarede til hinanden, kunne resultatet blive en kredit til bonden. Dette er formentlig baggrunden for,

Den københavnske murermester Lauritz Thrane var meget aktiv i Køge i 1790'erne. Han opførte bl.a. gården Nørregade nr. 34, der blev udlejet til borgmester Arff. Hugo Matthiessen fotograferede Nørregade 32-34 i 1914. (Byarkivet)

at flere bondekonti kun består af én eller ganske få handler. Et typisk eksempel er kontoen for Poul Jørgensen i Viverup. D. 9.8. 1777 pådrog han sig en gæld på 5 mk 12 sk, fordi han kun formåede at betale for halvdelen af et pund hør. Et andet eksempel er kontoen for Jørgen Nielsen i Vindegårde. Han er noteret for fem handelsrelationer mellem 1771 og 74. Ved fire besøg i købmandsgården købte han ½ tønde sild, og den femte gang modtog han et lån på 2 rd. Selv om Nielsen to gange foretog et beskedent afdrag på gælden, voksede den ved hver handel, og i 1774 nåede den op på 6 rd. Tilsyneladende fik købmanden aldrig sine penge.

Peder Hansen i Hellested kan fremhæves som en modsætning til den ensidige Jørgen Nielsen. Hansen var kunde i købmandsgården fra 1771 til 1784, og han købte bl.a. tjære, stenkul, stangjern, kalk, tran, skæreknive, leer, sild, salt, tobak, brændevin og kolonialvarer. Der er registreret 2-7 køb hvert eneste år, og Hansen betalte ofte et par gange om året. Gælden nåede derfor næsten aldrig over 10 rd. Men der blev altid mindst et par rd tilbage på kontoen, når Hansen havde betalt — måske som en markering af, at handelsrelationen stadigvæk bestod. Men

I perioden mellem brandtaxationerne i 1761 og 1791 blev der opført en del bagbebyggelse på Brogade nr. 16's grund. Bl.a. en 17 fag lang sidebygning, der i 1801 blev anvendt til køkken, spisekamre, ammestue og bryggers samt kornoplagring. (LAK, Køge rådstue, Brandtaxationsprotokol 1801-13, gård nr. 6. Foto af Hugo Matthiessen 1914, Byarkivet)

d. 7.12. 1784 var det slut. Hansen betalte hele sin gæld på 9 rd 4 mk 8 sk, og han optræder ikke siden i købmandsbogen.[12]

Relationen mellem Lucas Arff og gårdmand Peder Olsen i Strøby er et eksempel på, at den økonomiske forbindelse mellem købmand og kunde kunne omfatte meget andet end varehandel. I foråret 1787 pådrog bonden sig en gæld på næsten 25 rd ved opkøb af såbyg, bygningstømmer, vinduer og humle m.m. Desuden lejede bonden en malkeko for et år — for det beskedne beløb 1 rd 2 mk.[13] Peder Olsen havde i forvejen lejet fem får og fire lam. Efter aftale beholdt bonden mælken, ligesom han havde ret til »den halve Afgrøde« (kødet?) og halvdelen af ulden. Fra juni 1787 til januar 1788 afbetalte Olsen godt 9 rd i form af 6 tdr. korn og 12 alen vævede »Verker efter Accord«. De næste par år blev gælden yderligere nedbragt nogle få rigsdaler ved leverancer af flere læs hø, en tønde byg, to skæpper grønne ærter og nogle kyllinger. Til gengæld købte bonden i alt 18 potter brændevin, og lejen af malkekoen blev fornyet et par gange. I 1790 blev kontoen »clearet«, idet Olsen forsynede Arff med fire svin til en samlet værdi af 10 rd.

Købmandsbogen omfatter også repræsentanter for landbosamfundets højere lag. Pastor Linddahl i Hårlev var således kunde i købmandsgården fra 1780 til sin død i 1783, og de fleste måneder gjorde han 2-3 indkøb. Varesortimentet spændte fra tjære og stenkul til tækkegarn, stivelse, synåle, krydderier, papir og oblater. Efter præstens død blev der bl.a. købt en stang sort lak[14] og to par sorte skospænder, og der blev lejet to sørgekapper.

I modsætning til bønderne foretog Linddahl kontant afregning. I februar 1781 og februar 1782 nulstillede han sin gæld på hhv. 43 rd og 52 rd. Men i oktober 1782 — på et tidspunkt, da præsten skyldte ca. 80 rd — indgik han en aftale med Arff om inden årets udgang at levere 50 tdr. »forsvarlig Byg af dette Aars Grøde«. Linddahl skulle med andre ord afhænde (en del af?) årets præstetiende til Arff. Prisen blev fastsat til 16 skilling »under anstundende Capituls Taxt«.[15] Resultatet blev, at borgmesteren nu kom i gæld til præsten, så han i februar 1783 måtte betale Linddahl 13 rd 60 sk.

Også blandt Køge-folkene er der vidt forskellige indkøbs- og betalingsmønstre. Vi skal nøjes med to eksempler. Madame Kirstine, sal. Adams ses som kunde fra 1770 til 1778. Hun er gennemgående noteret for et par køb om året, og det drejede sig næsten udelukkende om tekstiler (damask, kattun m.v.). Betalingen skete bl.a. i form af kniplinger.

Smeden Hans Rasmussen er så afgjort den kunde, der har sat sig de stærkeste spor i købmandsbogen. I årene 1780-87 var smeden og købmanden stort set hver eneste måned i handelsforbindelse med hinanden, og ofte blev det til adskillige kontakter i løbet af en måned. Til og med 1783 bestod Rasmussens indkøb i helt overvejende grad af jern, sten og stenkul. Til gengæld udførte smeden allehånde reparationsarbejder for købmanden. Alene i april 1782 havde Arff 8 gange bud efter Rasmussen. De to mænd afregnede hvert år i januar eller februar, men dog således, at købmanden beholdt en lille fordring — ofte kun et par rigsdaler. I 1784 begyndte Rasmussen at benytte Arff på flere felter; fra nu af købte han bl.a. sild, kaffebønner, kandis, hør og sæbe hos borgmesteren. Men samtidig voksede omfanget af smedens arbejdsydelser meget kraftigt, så ved afregningen i februar 1785 lød købmandens fordring på 88 rd 3 mk 9 sk og smedens kontraregning på 86 rd 5 mk 7 sk. Man fornemmer, at de to mænd tilstræbte en balance mellem de gensidige fordringer; formodningen bestyrkes af, at Arff kort før afreg-

ningen lod et par meget dyre arbejder udføre hos smeden. Også det næste år kom der »næsten-balance« mellem regningerne — omend på et lavere niveau — men i juni 1786 ophørte den intense handelsforbindelse fuldstændigt efter den første nulstilling i løbet af de 6 år.[16]

Det er naturligvis problematisk at drage håndfaste konklusioner om Wulf Hansens og Lucas Arffs kundekreds, når vi kun kender 28 af kreditkunderne. Men det er påfaldende, at næsten alle landbokunderne boede vest og (især) syd for Køge. Det er fristende at se dette i sammenhæng med købmandsgårdens beliggenhed i Brogade. Undersøgelser af handelsmønstrene i flere andre danske byer i 16-, 17- og 1800-årene viser nemlig klare sammenhænge mellem købmændenes adresser og kundernes geografiske fordeling; tilsyneladende var det et generelt

Fra 1671 til 1852 blev der opkrævet konsumtion af en lang række varer, som ad landevejen blev indført til købstæderne. Opkrævningen skete i konsumtionsboder (acciseboder) ved byportene. Her ses boden ved Nørreport 1896. (Byarkivet)

træk, at landbefolkningen fortrinsvis benyttede købmænd i den del af købstaden, der lå nærmest ved deres egen bopæl.[17]

Imidlertid var Køges opland i 1700-tallet stærkt sydvendt. Dette må ses i lyset af, at Store Heddinge havde et langt svagere næringsliv end København, Roskilde og Ringsted. Portkonsumtionsregnskaberne, der er bevaret for 1779, giver et indtryk af, hvor mange varer, der blev transporteret forbi hver af de tre byporte dag for dag. 69% af den samlede portkonsumtion blev opkrævet ved Broport, hvorimod Vesterport og Nørreport kun stod for hhv. 19 og 12%. Og for Nørreports vedkommende må det bemærkes, at ¼ af de samlede årsindtægter indløb d. 28. og 29. oktober i forbindelse med det store efterårsmarked.[18]

Handelslivet i Køge og andre sjællandske købstæder

Wulf Hansens og Lucas Arffs købmandsbog blev til i en stagnationsperiode for de danske købstæder i almindelighed og de sjællandske i særdeleshed. De danske provinsbyer som helhed havde en befolkningsvækst på 7% mellem 1672 og 1769, men i de sjællandske var der nedgang at spore.[19] I Køge blev der således registreret 1643 indbyggere i 1672, men kun 1340 i 1769; sidstnævnte tal omfatter dog ikke soldater i tjeneste. Til gengæld havde Køge — såvel som mange andre købstæder — en pæn befolkningsfremgang mellem 1787 og 1801.

1700-tallets købstadskrise må ses i sammenhæng med konjunkturudviklingen i landbruget. I det meste af perioden lå priserne på korn og andre landbrugsvarer temmeligt lavt, og landbefolkningen havde derfor ikke den store købekraft og efterspørgsel efter byernes produkter. Den gunstige prisudvikling og den forøgede kornproduktion i slutningen af 1700-tallet var derimod til stor gavn for købstæderne. På Sjælland spiller det også en vigtig rolle, at København ekspanderede meget kraftigt i 16-1700-årene (ikke mindst på grund af den voksende centraladministration), og at der blev gennemført adskillige erhvervspolitiske tiltag til fordel for København. Historikeren Ole Feldbæk taler ligefrem om »hovedstadens gøgeungeeffekt«.[20]

De vanskelige forhold i provinsbyerne kommer klart til udtryk i de indberetninger, som de centrale myndigheder modtog fra de sjællandske magistrater i løbet af 1700-

De rejsende bønder fik langt bedre rejsevilkår, efter at der i 1780'erne blev anlagt en chaussé til Køge. Her ses et lille udsnit af et kort over det projekterede vejforløb fra Køge til Tåstrup (1780). Til højre ses den gamle kystvej; bemærk de mange spor, der krydser hinanden i det sandede kystområde. (RA, KTS, Vejdirektoratet, nr. 1147,3)

tallet. I 1747 fik købstadsmyndighederne besked om at fremlægge forslag til, hvad der »kunde tiene til det almindelige beste og Indbyggernes Velfert at befordre«.[21] Besvarelsen fra Køge indeholder bl.a. klager over handels- og håndværksvirksomhed i strid med den gældende næringslovgivning, iflg. hvilken købstæderne stort set havde monopol på handel, håndværk, søfart og anden borgerlig næring. Der blev bl.a. klaget over håndværkere i Ølsemagle og uden for Broport og over, at nogle præster, kromænd og velhavende bønder drev handel på landet. Ligeledes var byfogeden vred over, at mange bønder fra Øst- og Sydsjælland rejste til København for at afsætte deres korn (pga. den store efterspørgsel var kornpriserne normalt væsentligt højere i hovedstaden) og for at købe varer (udbudet var større end i provinsbyerne). Købmændene i Køge havde dog også en fordel af denne trafik, der bragte dem i kontakt med fjernereboende bønder. Køge-købmændene tilbød bønderne logi og beværtning, og de tjente tilsyneladende ganske godt på det — at dømme efter de næringstakster, der skelner mellem købmændenes handelsindtægter og indkomster ved anden næring.[22] Indberetningerne fra 1747 indeholder da også en bøn fra købmændene i Køge om at få lov til at beholde retten til at betjene de rejsende bønder.

Som det er fremgået, var Wulf Hansen og Lucas Arff leveringsdygtige i alt fra brændevin til leer. Det samme gjaldt for de andre »egentlige Kiøbmænd« i Køge; kun høkere og galanterikræmmere havde et mere begrænset udbud. I 1775 udbad Kommercekollegiet (datidens »handelsministerium«) sig bemærkninger fra de enkelte købstæder om, hvorvidt det var ønskeligt at gennemføre en specialisering af handelen.[23] Enkelte magistrater stillede sig positivt. Fx. erklærede magistraten i Kalundborg, at »joe fære ting, een Mand handlede med, joe bedre kunde hand der udi forsiufne sig ... saa og alle tider ved jevnlig Afsetning, have friske Vahre«. Men langt de fleste, deriblandt magistraten i Køge,[24] tvivlede på nytten af at specialisere; der var simpelthen for lidt »aftræk« på den enkelte vare.

Kommercekollegiet interesserede sig også for, hvordan rekrutteringen af handelsmænd foregik. Man skulle have borgerskab i en købstad for at kunne drive borgerlig næring i byen. Traditionelt skulle den kommende borger oplyse, hvilken næring, han ønskede at udøve, men et kongeligt reskript fra 1761 gav tilladelse til, at borgeren kunne gøre, hvad han ville, så længe det ikke var i strid med

Køge rådhus gennemgik i 1803-10 en hårdt tiltrængt istandsættelse og ombygning. Allerede i 1798 var der planer om at bygge om, men det gav anledning til visse kontroverser, da det kom frem, at borgmester Arff agtede at bosætte sig i huset. Borgmesteren døde en måned senere. (LAK, Køge rådstue, Rådstueprotokol 1797-1826, fol. 44f. Foto af Hugo Matthiessen 1914, Byarkivet)

særlige privilegier eller laugsbestemmelser. Køge magistrat svarede i 1775, at man — i henhold til 1761-reskriptet — ikke spurgte de nye handelsborgere, om de havde lærebrev. Men magistraten lagde ikke skjul på, at en opstramning var ønskelig. Ingen burde kunne blive købmand uden at have været i lære og derefter været svend i 3-4 år, »thi som Drenge lære de dog sielden andet end at udselge i Kramboden, og dette er den ringeste Deel af Handels-Videnskaben«. Endvidere ønskede magistraten en bestemmelse om, at man ikke kunne blive borger, medmindre man havde købt hus, »thi ... man har for mange Exempler paa, at de som have nedsat sig til leye, ere efter kort Tiid bleven usynlige«. Sidstnævnte udtalelse er på linie med meldingerne fra Helsingør og Skælskør, hvor det blev påpeget, at det prestigefyldte handelserhverv tiltrak mange unge, som etablerede sig uden problemer — takket være gode kreditter fra især lybske handelshuse — og som ofte forsøgte at trænge sig ind på de etablerede købmænds markeder ved at sælge til for lav en pris. Men en stor del af de unge handelsmænd måtte opgive efter få år og begære sig konkurs — til skade ikke blot for dem selv, men også for grossisterne og for kollegerne, der ofte havde penge i klemme.

Købmandsbogens videre skæbne

Men tilbage til artiklens udgangspunkt: Wulf Hansens og Lucas Arffs købmandsbog. Arff gjorde ikke brug af bogen efter, at han havde opgivet sin handelskarriere. Men bogen blev ved embedet — eller rettere: ved de kombinerede embeder — efter hans død, og efterfølgerne fandt rigelig anvendelse for den. For papir var dyrt, og der var stadigvæk over 200 ubeskrevne blade i bogen. Frem til omkring 1820 var den nærmest at betragte som en uofficiel »alt-mulig-protokol« for små og store notitser.[25] Herefter var den som nævnt hittegodsprotokol i over en menneskealder.

Bogen indeholder afskrifter af en del embedsbreve. Det længste og mest interessante er et cirkulære fra Danske Kancelli til alle by- og herredsfogeder, dateret 19.10. 1799. En måned forinden var der udgået en kongelig forordning, der betød en kraftig begrænsning af den trykkefrihed, som Struensee havde indført i 1770. 1799-forordningen gav anledning til en del usikkerhed, og politimesteren i København indleverede hele 12 spørgsmål om fortolkningen af de nye bestemmelser. Han ville bl.a. gerne vide, om han skulle føre tilsyn med nye skrifter på andre sprog end dansk og tysk, »der begge kunne ansees som Landets Sprog«, og om forordningen også gjaldt for »nye og uforandrede Oplag« af ældre litteratur. Cirkulæret af 19.10. 1799 gav svar på disse spørgsmål.[26]

To år senere udkom en anden forordning, der har sat sig mange spor i den tidligere købmandsbog. Det blev besluttet, at der overalt i landet skulle oprettes landeværn, bestående af mænd under 45 år, som havde udført soldatertjeneste. Sognefogederne skulle (i samarbejde med præsterne) udarbejde lister over landeværnsmændene i hvert enkelt sogn og indsende materialet til herredsfogeden, der fik til opgave at forfatte en samlet liste og fremsende den til amtmanden. Wulf Hansens bog indeholder navne og aldersangivelser på alle landeværnsmænd i Bjæverskov herred. De fleste sognelister indeholder 10-20 navne, men i listen fra Herfølge sogn finder vi ikke færre end 71 personer. »Træskoslaget« ved Køge i 1807 viste, at de utrænede og dårligt udrustede landeværnsmænd stod magtesløse over for en professionel hær. Omkring 100 mænd mistede livet, 150 blev såret og ca. 1150 blev taget til fange af de engelske tropper. Året efter blev landeværnsordningen ophævet.[27]

I de følgende år var Køge — som så mange andre danske

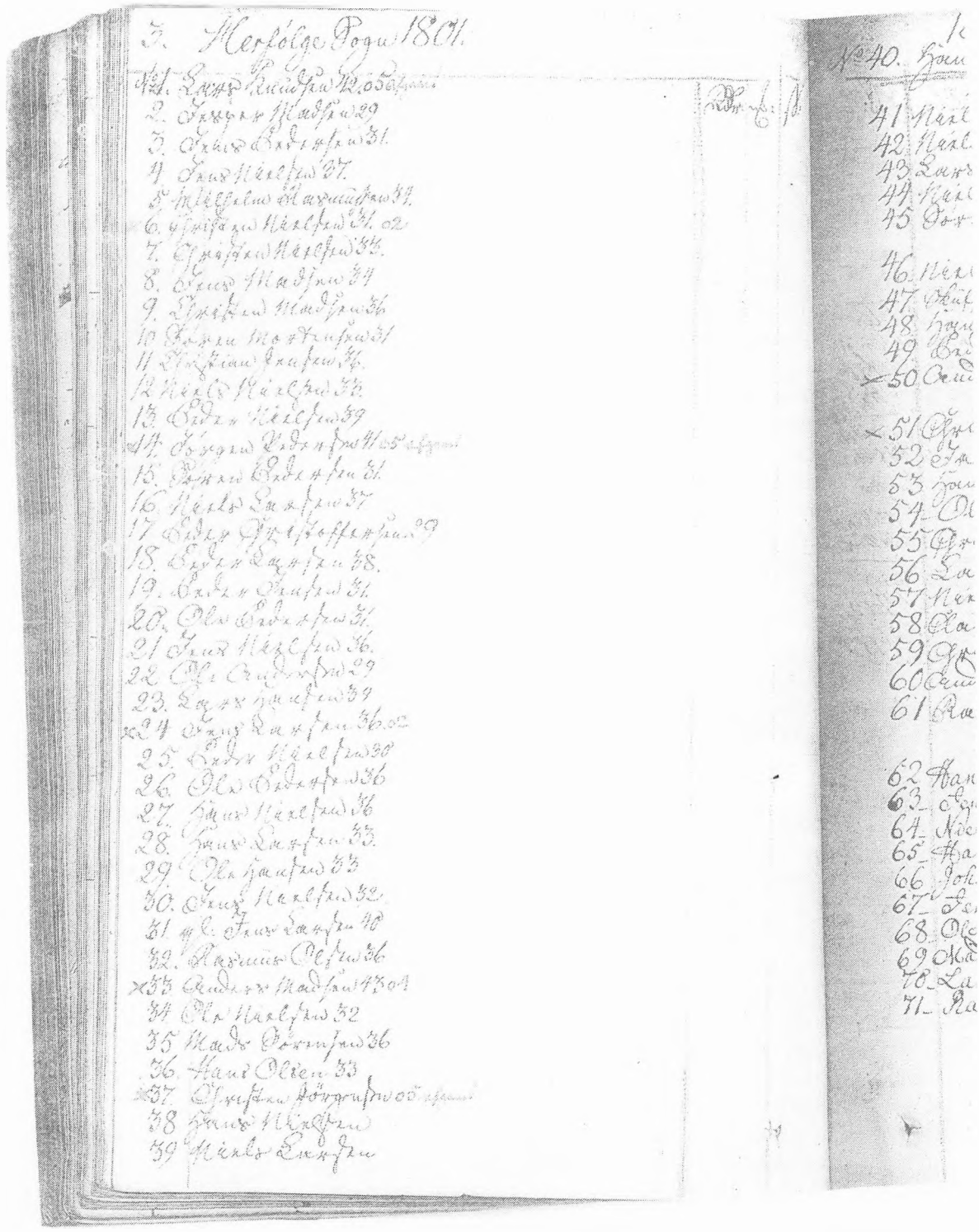

Listen over landeværnsmænd fra Herfølge sogn rummer i alt 71 navne. I 1801 var hovedparten af mændene mellem 30 og 40 år, men enkelte personer var ældre. Aldersgrænsen lå på 45 år. (LAK, Køge byfoged, Hittegodsprotokol m.m. 1819-64, fol. 203)

købstæder — periodevis udsat for indkvartering af forskellige danske troppeenheder. I Wulf Hansens bog er der bl.a. en fortegnelse over hvilke borgere, der i marts 1809 fik til opgave at huse officerer, soldater og heste fra det sjællandske jægerkorps. Og fra 9.5. 1809 foreligger der en ordre fra generalkvartermesteren til borgmesteren om at stille »Græs Lyngen« til rådighed som excercerplads for det fynske infanteriregiment.

Bogen fungerede også i et vist omfang som regnskabsbog for borgmesterembedet. Der er flere oversigter over indbetalte og resterende ekstraskatter, og fra 1805 og 1806 er der fortegnelser over byens udgifter til aflønning af embedsmænd og funktionærer. Af sidstnævnte fremgår det, at en del af aflønningen skete i form af naturalier. Borgmesteren havde således ret til at græsse tre køer »paa Lyngen«. Den faste borgmesterløn udgjorde kun 20 rd, men hertil kunne der lægges 50 rd for hvervet som by- og rådstueskriver samt et ikke angivet beløb som by- og herredsfoged. Endelig havde borgmesteren forskellige »uvisse indtægter« — bl.a. en fast andel af de årlige havneindtægter.

Lønreglementerne indeholder også oplysninger om aflønningen af kirkebetjentene, lægen, underfogeden, brandinspektøren, brandmestrene, kæmneren (der modtog byens skatter og stod for udbetalingerne), skoleholderen, jordemoderen, rådstuetjeneren, politibetjentene, tambouren, vægterne, skarpretteren og natmanden. I de fleste tilfælde udgjorde det årlige vederlag kun 10-20 rd (hvad der gjorde det uomgængeligt nødvendigt for de pågældende personer at have anden beskæftigelse ved siden af), men de tre vægtere modtog dog hver især 52 rd. »Herforuden nyde Vægterne til deres Haand Lygter 57 Potter Havkalve Tran, samt approberet [godkendt] Mundering hver 3die Aar, hver andet Aar nye Støvler, og hver andet Aar nye Støvle Fødder. Endelig nyde Vægterne ogsaa Skatte Friehed«.[28]

Vi får tillige et indblik i politikassens økonomi. Regnskaberne fra 1814-15 omtaler bl.a. mulkter for overtrædelse af næringslovgivningen og indtægter ved udstedelse af rejse- og markedspas. Hver gang en borger ønskede at sælge varer ved et udenbys marked, skulle han anskaffe sig et særligt pas. Køge-borgerne (først og fremmest skomagerne) var flittige gæster ved markeder i andre sjællandske købstæder. At dømme efter politikasseregnskaberne var deltagelsen fra Køge i 1815 særligt stor ved februarmarkedet i Store Heddinge, aprilmarkedet i

Roskilde, junimarkedet i Ringsted og julimarkedet i Slagelse.

Bogens uformelle karakter i begyndelsen af 1800-tallet kommer dog tydeligst til udtryk i private notitser af følgende karakter: »Frue Crells Fødselsdag 16 Febr«, »Christen Carlsen, Herre til Gl. Køgegaard, død den 16de Januar 1818 Aften kl. 8½« og »Friderichsen Sophie Frederikke fød den 2den Martz 1830« (Christian Crell var borgmester 1799-1814, Mathias Friderichsen 1822-1833).[29] Der findes lignende notater i mange bondedagbøger, købmandsbøger og andre private regnskabsbøger fra ældre tid.

Allerede på bogens første side får man en forudanelse om bogens skæbne. For under autorisationen fra 1770 lyder det som følger: »En Agestoel er funden paa Kiøge Gade, og en sortplættet Soe er optaget sammesteds. Eieren ville melde sig inden 8te Dage; i andet Fald sælges Soe og Agestoel ved Auction den 7de Februar førstkommende Kiøge d. 30. Januar 1810«. Der må være tale om et udkast til en bekendtgørelse. Hittegodsprotokollen viser, at politikontoret mellem år og dag modtog en betydelig mængde tøj og en hel del smykker, tegnebøger, lommeure, tobaksdåser og merskumspiber. Der er påfaldende mange sølvgenstande iblandt; til de mere specielle ting hører et sølvblyantsfuteral (d. 23.6. 1836) og sølvstrikkepinde i futeral (d. 29.6. 1833). Hvad tekstilerne angår, er det mest interessante så afgjort et fund fra 29.5. 51 af et »rødt Lommeklæde i hvis Midte er Afbildning af Slaget ved Fredericia og i Hjørnerne Portraiter«.

Men kontoret fik også en række anmeldelser om fritgående husdyr. D. 9.6. 1835 blev en »løsgaaende sort mager Hest med hvide Pletter« således antruffet på Køge torv kl. halv tre om morgenen, og d. 4.4. 1860 indleverede en husmand fra Kirke Skensved »en Sogriis, c. 3 Uger gl. hvid over det hele ... som løb om på Torvet«. Hvis ejeren meldte sig inden otte dage, kunne han få grisen udleveret på betingelse af, at han betalte en mark for hver dag i »Fodergjæld«. Ellers kunne husmanden beholde grisen, dersom han betalte en rigsdaler til politikassen. Notitser som disse giver et indtryk af de danske købstæders stærkt agrare præg for blot 100-150 år siden.

Afsluttende bemærkninger

Denne artikel har først og fremmest til formål at give et indblik i handelslivet i Køge i slutningen af 1700-tallet —

Fortegnelse.

Over de Kjøbmænd, Kræmmere og Høkere, som have indfundet sig i Køge Kjøbstad den 27de Juli 1810.

No.	Navne	Hjemsted	Handelsvarer
1	Andreas Ferdinand Hemstock	Kiøbenhavn	Manufacturer
2	Catharine Meiob	do	med Hofvarer
3	Peter Dörfeldt	do	Hofvarer
4	Johan Gottfried Franicke	do	Manufacturvarer.
5.	Abraham Jacob	do	Hofvarer
6	Edel Marie Magdalene Schröning	do	Manufacturvarer
7.	Abraham Meijer	do	Hofvarer
8	Johan Valentin Hulgereder Lund	do	Kludde og Manufacturvarer
9	Jacob Marcus Hartvigsen	do	Hofvarer
10.	Salomon Herman David	do	do
11.	Hendix Salomonsen	do	Manufacturer
12	Moses Isaach	do	Hofvarer
13	Heimann David	do	Jagtvarer
14	Rebekke Holm	do	med Fjerlöd
15	Birgitte Marie Heinsen	do	do
16.	Borg. Ass. Peter Gammelton	do	Manufacturer
17	Borg. Ass. Christian Möller	do	Bogbinder Arbeid
18	Salomon Joseph Selig	do	Hofvarer
19	Ernst Ludvig Goltz	do	Kommercegods
20.	Isach Salomon	do	Hofvarer
21.	Jörgen Larsen Westschaw	do	Tobaksmandsgods
22	Carl Frid. Lintzmeijer	do	Manufacturvarer
23	Carl Gottlieb Kämmerer	do	Kram og Kurvevarer
24	Andreas Kindborn	do	Ditto
25.	Isach Christopher Rose	do	Kommercegods
26	Carl Johan Ljung	do	Ditto
27	Wulf Moses Cohn	do	Hofvarer
28	Peter Alexius Olsen	do	Urmager Arbeider
29.	Johanne Marie Hartvigsen	do	med Nipsager
30	Johan Gustav Hermansen	do	Kunst Arbeider
31.	Johan Wilhelm Helvig	do	Hattemagergods
32	C. Endegvist	do	Kommercegods
33	Moses Wulff	do	Jagtvarer
34	Moses Behrend Blok	do	Hofvarer
35	Isaac Salomon	do	Jagtvarer
36	Isaac Marx	do	Hattemager
37	Hans Joachim Möller	do	Guldsmag
38	Henrik Gaarlund	do	Arbeider

I 1700-tallet og i begyndelsen af 1800-tallet foregik en stor del af den samlede omsætning af håndværksprodukter og småkram på de store markedsdage. Fortegnelsen over udenbys sælgere ved markedet i Køge d. 27.07.1810 viser, at byen denne dag havde besøg af 129 sælgere fra 12 byer og to godser. (LAK, Køge rådstue, Markedssøgende 1810, 1814-38, 1859-63 (C.94))

på et tidspunkt, da byen endnu ikke var kommet ud af den langvarige økonomiske krise, der havde præget den siden midten af 1600-tallet. Handelen var endnu meget lidt specialiseret, men den købmandsbog, der har dannet udgangspunkt for artiklen, viser, at købmændene kunne bruges på mange forskellige måder af forskellige kunder. Det fremgår også, at handelsintensiteten med de enkelte kunder kunne være meget svingende, og at der var store forskelle mht. betalingsmønstre. Lignende resultater er fundet ved undersøgelser af samtlige købmandsbøger fra Sydvestsjælland, hvor det også har været muligt at påvise, at mange by- og landbokunder gjorde brug af to eller flere købmænd.[30] Resultaterne peger i retning af, at relationerne mellem købmænd og kunder på Sjælland i 1700-tallet ikke har været så stive og traditionsbundne, som man hidtil har antaget, men mere markedsøkonomisk orienterede.

Artiklen giver også et indtryk af de rige muligheder, vi har for at følge Køge bys borgere i folketællinger, skattelister, skifter, skøder, brandtaxationer og andre kilder fra slutningen af 1700-tallet. Tilsvarende kan talrige indberetninger til centrale myndigheder kaste lys over de økonomiske og sociale vilkår for købstadsbefolkningen, men man må være opmærksom på, at mange indberetninger er temmeligt tendentiøse. Endelig giver den uformelle anvendelse af købmandsbogen efter 1798 et indtryk af de mange og forskellige opgaver, som Køges »alt-muligembedsmand« måtte tage sig af i første halvdel af 1800-tallet — og af de beskedne lønninger, som han og byens funktionærer modtog for deres arbejde.

Forkortelser samt mønt og vægt

RA = Rigsarkivet.
LAK = Landsarkivet i København.
EA = Erhvervsarkivet (Århus).
1 rigsdaler (rd) = 6 mark (mk) = 96 skilling (sk),
1 tønde = 8 skæpper, 1 pot = 0,966 liter.

Noter

1. LAK. Køge byfoged. Hittegodsprotokol m.m. 1819-64 (i resten af noteapparatet kaldet hittegodsprotokollen).
2. Ekstraskattemandtallene befinder sig i: RA. Regnskaber 1660-ca. 1848, Køge købstadsregnskaber 1762ff.
3. LAK. Køge rådstue. Ligningslister 1749-73 (I.12) samt Magistratsregnskaber 1772ff (D.1ff).
4. Køge byfoged. Skifteprotokol 1766-90, fol. 316a.
5. RA og LAK. Folketællingen 1787, Køge, 6. familie. Erik Gøbel har analyseret denne folketælling i: »Køges befolkning omkring 1787«, *Køge Studier 1988,* s. 4-37.
6. Køge byfoged. Skøde- og panteprotokol 1777-97, fol. 238ff. Købekontrakterne er fra november 1787, skøderne fra juni 1788.
7. Køge rådstue, Brandtaxation 1791 (L.2), nr. 226-227.
8. Sst., s. 3-4 (bagi bogen), nr. 198.
9. Johan Jørgensen har redegjort for bebyggelsesudviklingen i Køge i: »Køge i det 18. århundrede«, *Arkiv,* bd. 1, 1966-67, s. 253-274. Artiklen, der primært bygger på brandtaxationer, dokumenterer, at der i løbet af 1700-tallet skete væsentlige forskydninger i byens socialtopografi. I begyndelsen af århundredet var Søndre fjerding byens fineste; siden blev det Østre fjerding og til sidst Nørre fjerding. Om byens socialtopografi, se også: Marie Bach m.fl.: *Scandinavian Atlas of Historic Towns. No. 7. Denmark. Køge 1500-1950,* 1993.
10. Ekstraskattematerialet fra 1801 (se note 2). Udover mandtallene fra januar og juli måned indeholder dette materiale til- og fraflytningslister for de øvrige måneder. Disse lister er dog næppe fuldstændige.
11. Til sammenligning kan nævnes, at Jonas Lund, der var en middelstor købmand i Slagelse, har efterladt sig en hovedbog med over 1000 kreditkunder, og de beslaglægger ca. 800 sider. Hovedbogen dækker perioden 1786-1809. EA. Købmand Jonas Lund, Slagelse.
12. Hittegodsprotokollen (se note 1), fol. 22-25 samt 35.
13. Sst., fol. 58-59. I 1700-tallet var det almindeligt at bruge køer som investerings- og udlejningsobjekter. Det samme gjaldt for kakkelovne.
14. Hittegodsprotokollen, s. 33-34 og 37-39. Det var kutyme at anvende sort lak til segl på breve i tiden efter et nærtstående familiemedlems død. Ellers blev der brugt rød lak.
15. Den sjællandske kapitelstakst, der blev fastsat i januar (eller evt. februar) hvert år, fungerede som rettesnor ved mange handler og afgiftsydelser.
16. Hittegodsprotokollen, fol. 32-33 og 51-58.
17. Per Boje: *Danske provinskøbmænds vareomsætning og kapitalforhold 1815-1847,* 1977, s. 151f, Allan Frandsen: Bonden

og købmanden, *Fortid og Nutid* 1987, s. 5ff, Svend Larsen: *Studier over det fynske Rådsaristokrati i det 17de Århundrede,* bd. I, 1965, s. 150 og Jørgen Mikkelsen: Købmandens kontaktflade — en regionalundersøgelse, *Erhvervshistorisk Årbog* 1994, s. 107ff.

18. RA. Regnskaber 1660-ca. 1848, Køge told- og konsumtionsregnskaber, pk. 30, 1779-83, Hovedkonsumtionsbog 1779. — Køges opland synes at have været væsentligt større i 1600-tallet end i 1700-årene, at dømme efter de købmandsskifter, der er gengivet i: Gerd Neubert, udg.: *Skifter fra Køge 1597-1655,* 1992.
19. Ole Degn: De nylagte byer og byudviklingen i Danmark 1600-1800, *Urbaniseringsprosessen i Norden,* red. Grethe Authén Blom, Del 2, 1977, s. 11.
20. Ole Feldbæk: *Danmarks økonomiske historie 1500-1840,* 1993, s. 130.
21. RA. Rentekammeret 2214.89.
22. Se fx. Finn Andersen m.fl.: *Køge Bys Borgere 1753. En kollektiv biografi,* 1993, s. 131 (nr. 192, 193-94 og 201-04). Her gengives byskatteligningslisten fra 1753.
23. De sjællandske indberetninger ligger i: LAK. Sjællands Stiftamt. Købstædernes div. årl. indberetninger 1765-90 (lægget: Nye kræmmeres og handlendes antagelse til borgere 1775-76). Stiftamtmanden, der førte tilsyn med de sjællandske købstæder, havde til opgave at bearbejde materialet og fremsende konklusionerne til Kommercekollegiet.
24. Endnu i 1770'erne havde Køge en magistrat, bestående af to personer.
25. Der eksisterede selvfølgelig regulære protokoller (kopibøger, politiprotokoller m.m.) ved siden af.
26. Hittegodsprotokollen, fol. 100ff.
27. Sst., fol. 200ff. Om »træskoslaget«, se Anders Petersen: *Kjøge Byes Historie,* 1888, s. 136ff.
28. Hittegodsprotokollen, fol. 46ff og 109 samt bagest i bogen.
29. Sst., fol. 229ff samt de indledende registerblade.
30. Mikkelsen (se note 17), især s. 122ff og samme: Korn, købmænd og kreditter, *Fortid og Nutid,* 1993, s. 178-213.

Den kommende Have

To haver i Køge anlagt af G. N. Brandt

af Lulu Salto Stephensen

Lulu Salto Stephensen er fil.dr. og mag.art. i kunsthistorie, f. 1949. Hun har gennem artikler, bøger og forelæsninger helliget sig studiet af havekunsten i kunsthistorisk sammenhæng. Har skrevet disputatsen *Tradition og fornyelse i dansk havekunst. G.N. Brandt og de første årtier af 1900-tallet*, Helsingør 1993.

Landskabsarkitekt, gartner G.N. Brandt (1878-1945) hører til en af den moderne haves danske pionerer. Han har ydet en væsentlig indsats på det grønnes område, det være sig små og store villahaver, kolonihaver, kirkegårde, boligkarréhaver, haverestaurering, fredningsspørgsmål, sportsanlæg, legepladser og byplanlægning.

Han gav sit fag en ny dimension ved at forbinde en akademisk saglighed med en forståelse af det håndværksmæssige i faget, af materialets natur og muligheder og vilkårene for planters trivsel og vækst. Enkelhed og klarhed kombineret med stringent omhu for de rumlige virkninger karakteriserer hans arbejder, der kom til at danne forbillede for samtidens opfattelse af den grønne kunstart — særlig reformatorisk betydning fik det for udviklingen af den mindre have. Han erstattede de kunstfærdigt udformede tæppebede med vegetationsbilleder dannet over enkeltmotiver fra kulturlandskabet — eksempelvis grøften, stengærdet og blomsterengen. Brandt samarbejdede med en generation af arkitekter, der havde som formål at gøre det kunstneriske arbejde mere bevidst, og det er Brandts fortjeneste, at denne bevidstgørende æstetik blev overført på havekunstens område.

Han har gennem sin skarpe analytiske tænkning, sine altid indholdsrige skrifter og givende forelæsninger sat dybe spor i dansk havekunst. Hans tanker om havekunstens mål og midler skulle i slutningen af 1920'erne blive sammenfattet i et par artikler om Den kommende Have.

Brandts koncept til Den kommende Have, fremtidens have, var enkelhed, brugbarhed, associative værdier og planters naturlige vækst og samhørighed. På et teoretisk plan var Den kommende Have et farvel til stildyrkelsen og et goddag til brugerens praktiske og sanselige ønsker. I disse artikler sammenfattede han på skrift, hvad han i årstiderne forinden i praksis havde udøvet med først og

Tøxensvej 17 og 19, Køge. Facader mod vej. Foto fra sidst i 1930'erne. (Tilhører Hans Brandt)

fremmest sin egen have som forsøgsstation (fra omkring 1914) og med anlæggelsen af særhaven kaldet Junihaven på landstedet Svastika i Kokkedal, 1925-27.

Modsat tidligere havde G.N. Brandt en tiltro til, at den almindelige dovne danske haveejer, der ikke havde gartnerhjælp, ville sætte pris på en græsplæne, der ikke var brudt af grusbelagte stier. Han ville også sætte pris på en afskærmning mod indblik fra naboer og på individuelt placerede træer samt på en upretentiøs beplantning — på formet grønt om menneskelig udfoldelse i det fri. Men var det også det billede, han formede i sine haver? Han praktiserede det i sin egen opholdshave, der udgjorde det ene af en serie klart afgrænsede og forskelligt indrettede rum, men gjorde han det også i de rækkehus- eller forstadskvarterers haver, der var hans udgangspunkt for artiklerne om Den kommende Have? Både før og efter fremkomsten af programmet for fremtidens have udførte Brandt haveplaner til store villaer. Det synes klart, at Junihaven i Svastika og debatten omkring Den kommende Have har betydet et kunstnerisk vendepunkt i retning mod et enklere og renere haveudtryk.

Imidlertid kan arbejder som Nympha i Vedbæk, fra 1930-1931, med sin 8000 m² store grund og udsigt over Øresund, aldrig danne eksempel for fremtidens have.

Hvor smukke disse store villahaver end var, levede de ikke op til den almene hensigt, der lå gemt i hans erklæring om »Wohngärten für Siedlungen und Villen-Vororte der Grossstädte«. Hele den ideologiske debat var netop at finde nye veje for den forventede enorme tilvækst af haveboliger for hvermand — altså små haver uden særlige beliggenhedskvaliteter som skov, mark eller vand.

Vender vi os derfor mod to andre villahaver på Tøxensvej 17 og 19 i Køge fra 1928-1930, så synes disse haver — skønt de ikke imponerer hverken i størrelse eller med tryllebindende udsigt — at indfri den kommende haves program: de er billige, de er lette at vedligeholde, de er brugbare, de er legetøj og de tilfredsstiller blomsterglæden. Alle de synspunkter, som hans egen opholdshave også indfriede.

De to haver på Tøxensvej 17 og 19

To villaer i nyklassicistisk stil på adressen Tøxensvej 17 og 19 i Køge opført af arkitekten Otto Langballe i tidsrummet 1929-1930 har vidt forskellige haver knyttet til sig.[1] De er på sin vis begge landskabelige, men har ikke ret meget til fælles i udformningen. I den ene genkendes med lidt god vilje det grønne plænerum fra Brandts egen have, i det andet den rene blomsterhave uden et græsstrå.

Arkitekt Langballe arbejdede i en behersket nyklassicisme og med et synligt tilhørsforhold til »Bedre Byggeskik«. Han holdt de håndværksmæssige traditioner i hævd og opførte som regel huse i blank mur, der var præcise i formen og klare i fagdelingen. Nyklassicismen fik lov at skinne mere direkte igennem i hans sparsomme anvendelse af dekorative led. Det er ikke mange huse, han byggede i Køge, men han har været med til at styrke denne provinsbys bymiljø.

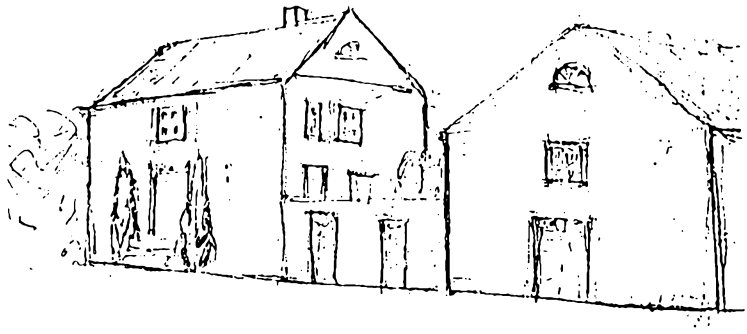

Otto Langballe. Tøxensvej 17 og 19, Køge. Tegning i poesibog, 6. juni 1939. Bemærk de to cypreslignende træer, der flankerer hoveddøren til nr. 17. (Tilhører Anette Blauenfeldt)

Tøxensvej 17 og 19, Køge, set fra Lovparken mod nord (nr. 19 ses til venstre og nr. 17 til højre). Begge haver er omgivet af og adskilt ved en ca. to meter høj, teglhængt mur i gule sten. Gammelt foto. (Tilhører Hans Brandt)

De to nævnte eenfamiliehuse er forbundet med hinanden af mur og fremtræder i deres stilfuldhed markant i gadebilledet. Både huse og mur er af gule sten. Det ene, Tøxensvej 19, er opført til arkitekt Langballe selv og hans ugifte søster, Elisabeth Langballe. Det andet, Tøxensvej 17, er opført til hans anden søster, Hansine Brandt (kaldet Fru Brandt), som flyttede til Køge med sine to børn efter at være blevet enke nogle år tidligere.[2] Fru Brandts hus blev opført som det første hus i området. Begge huse ligger tæt ud til vejen og har sydvendte haver. Arkitektens eget hus vender gavlen ud mod gaden, mens nabohuset vender siden ud mod gaden — et forhold, der får betydning for grundenes udnyttelse til haver. Hvordan dette forhold fra begyndelsen tænktes at skulle tage sig ud, får vi indtryk af gennem en rodet skitse med planer, facader, kirkebænke, økonomiske overslag og et forslag til orglet i Karise Kirke.[3] Skitsen er enten en erindringsskitse — fra rejser til Civita d'Antino sammen med søsteren Elisabeth, som malte hos Kr. Zahrtmann her[4] — med fastholdelse af et italienskinspireret landarbejderhus med udhængstag, eller en arbejdsskitse til længehuset på Tøxensvej med sidemure kontrasteret af en bagvedliggende frodig bevoksning. Det mest sandsynlige er nok en hjemlig erindring om italienske oplevelser. I en poesibog, tilhørende descendent Anette Blauenfeldt, tegnede Otto Langballe (»Onkel Bak«) husene på Tøxensvej set fra gaden, hvor to markante cypresser flankerer indgangsdøren

understregende den italienske vision, 1939. To søjlepopler kom da også til at flankere gadedøren i det endelige projekt.

Gadebilledets sammenstilling af gavlhus og længehus illustrerer nyklassicismens principper om modsætninger og samspil og det er helt i overensstemmelse med dens idealer, at husene vender ryggen mod vejen. På den anden side af husene gemmer haverne sig. Begge haver er omgivet af og adskilt ved en ca. to meter høj, teglhængt mur i gule sten, hvilket giver haverne et eget indre liv og en lukket stemning.

Fru Brandts have eksisterer ikke længere i sin oprindelige skikkelse. En muret terrasse giver fortsat adgang til haven, der var helt klinkebelagt — med gule mursten lagt på fladen. I denne klinkeverden indrammet af træer, et stammet træ, lave og højere buskplantninger isprængt blomster samt en pergola op ad hegnsmuren, fremtrådte den indre del af haven som én samlet masse af lavere planter adskilte af klinkegange. Gangene tegnede elegante nærmest diagonalt stillede linier i det plantede. For at undgå et altfor kompakt udseende blev de større grupper af lavere planter indskudt mellem de højere. Samhørigheden mellem hus og have understreges ikke blot af, at den gule sten var blevet benyttet begge steder, men også ved at samtlige klinker lå (og delvis ligger endnu) parallelt med huset — også i de skrå gange. »Det er paa en Gang et Raffinement og en Selvfølgelighed«, skrev C. Th. Sørensen i 1939.[5] Kreativ klinkebelægning som denne afspejlende en sans for rytme, bevægelse og retning, var et særkende for flere af Brandts haver. Den omhyggelige klinkebelægning krævede godt håndværksmæssigt arbejde, for at resultatet ikke skulle blive banalt.

Gennem en dør i muren er der adgang til nabogrunden, der ikke måler mere end 430 m². I denne have, der er mere bevaret, indtager en firkantet græsplæne langt størsteparten af den lille have. Denne er til siderne afgrænset af træer og stauder, en fliseterrasse danner overgang til plænen hvor en enkelt række brudstensfliser med sin stærkt kurvede form danner kontrast til plænen, der er præcist formet af brudfliser på kant. Af et af flere forslag til havens plan fremgår det, at en pergola med fliseplads for enden har tegnet havens rum ind mod naboen. Det er en afslappet haveplan visende et afskærmet grønt græsrum med en randbeplantning af overvejende blomstrende buske og enkelte fritstående træer.

Som det fremgår, så var Fru Brandts have ganske an-

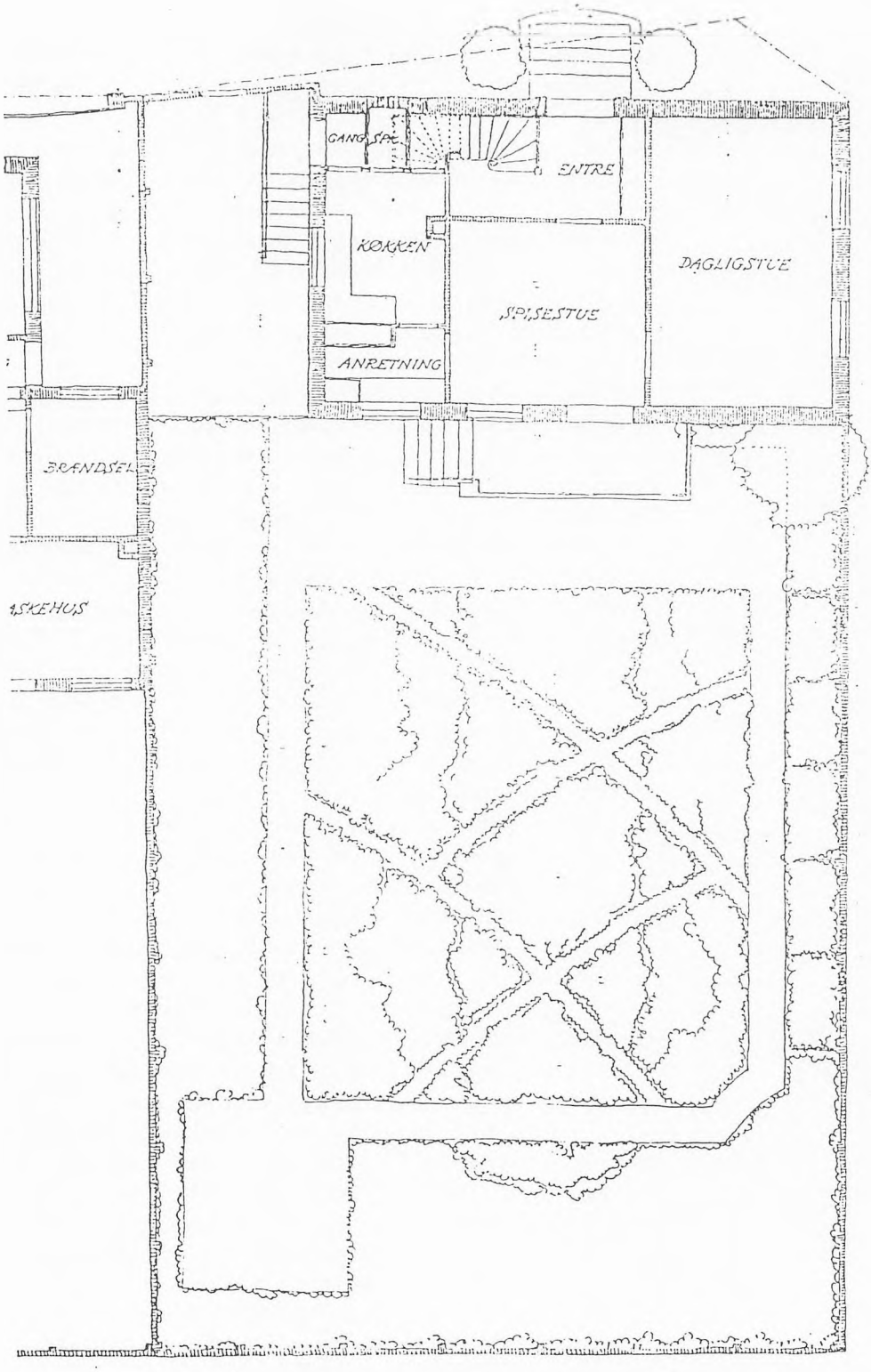

Otto Langballe (G.N. Brandt). Tøxensvej 17, Køge. Plan, 1:100. 1930. (Byarkivet)

Parti af haven bag Tøxensvej 17. En muret terrasse giver adgang til haven, der oprindeligt var helt klinkebelagt med gule mursten lagt på fladen. Gammelt foto. (Tilhører Hans Brandt)

derledes grebet an end broderens inde ved siden af. Mens hans have definerede sig ud fra husets linier, så fremstod hendes i et direkte modsætningsforhold til husets strenge, enkle klassicisme. Dette landskabelige modspil udgjordes af de forskellige grupper planters og buskhøjders modellerede »landskab« i de meget brede rabatter.

Hvis G.N. Brandt satte havens bruger i centrum, skal der i det efterfølgende gives en karakteristik af de tre brugere, arkitekten Otto Langballe, Elisabeth Langballe og Fru Brandt og ud fra denne karakteristik sætte haverne i relation til deres dagligdag.

Da haverne var så små og arkitekturen så fremtrædende i det lille areal, er det eneste mulige modspil til den nyklassicistiske formalisme en vækstlig frodighed.

I Fru Brandts have sås da også et frodigt beplantningsbillede med lave vækster mellem højere og ude langs kanterne endnu højere planter understregende ikke blot rammen men også den tilstræbte frodighed — som kontrast til ikke alene arkitekturen men også til verdenen uden for havens rammer.

Fru Brandt siges at have levet hele sit liv ved jorden og med megen glæde for det dyrkede. Hun prioriterede blomsterne, og børnebørnene brød sig bestemt ikke om hendes

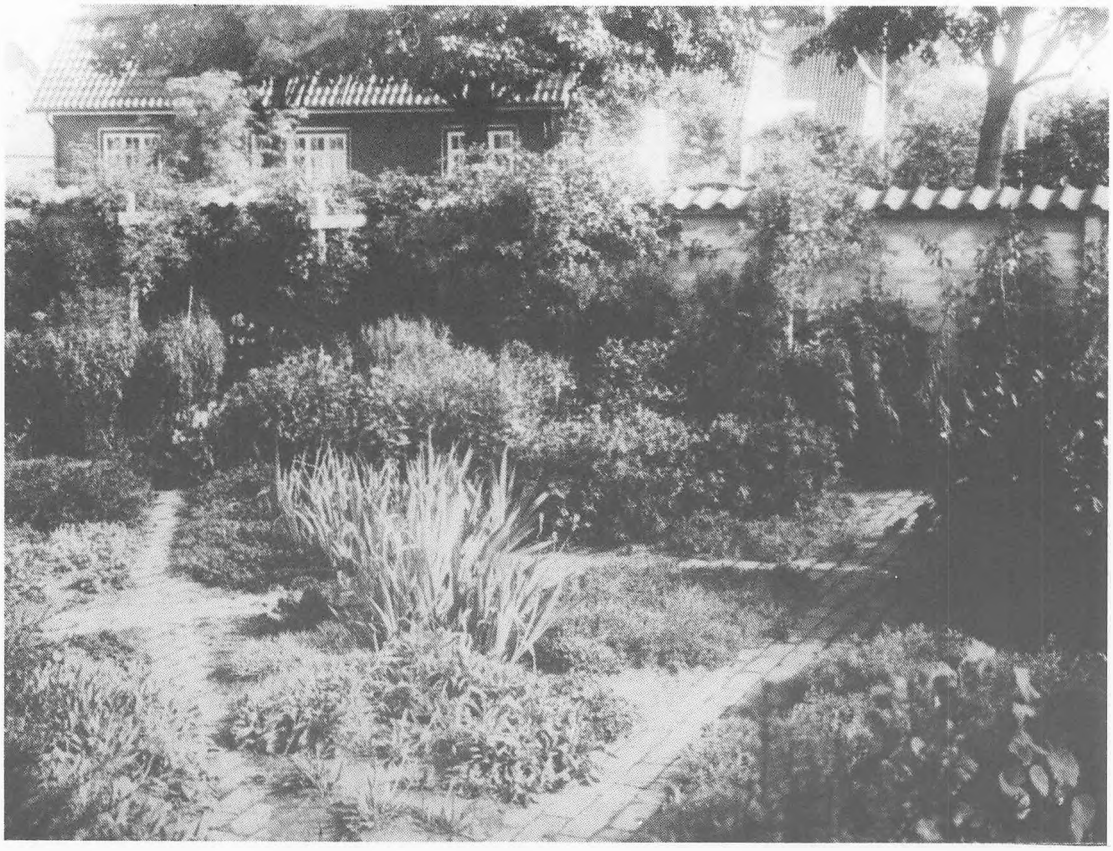

G.N. Brandt. Tøxensvej 17, Køge. Haven set mod øst med pergola næsten skjult under slyngende vækster. Gammelt foto. (Tilhører Hans Brandt)

have, da den ikke var til at lege i. Selv brugte hun den til at spadsere i og til at fremvise planter for de besøgende, idet haven var anlagt med en meget lang blomstringssæson. Hun var altså den blomsterglade ældre dame, der skulle have sin hverdag fyldt med blomsterduft og glæde ved årstidernes skiften.

Det synes overbevisende rigtigt, at G.N. Brandt har skabt en have i overensstemmelse med brugerens ønske og behov samt økonomi. Samtidig er havens struktur så robust, at den tåler ændringer i plantebilledet, uden at idéen slås i stykker. Herved tilfredsstilledes programpunktet om, at haven skal være legetøj. Selv om haven mangler græsplæner, og selv om børn følte sig uvelkomne i denne have, har den været til megen glæde for Fru Brandt selv og således været et godt eksempel på Den kommende Haves program.

Det har nabohaven også. Her var brugerne blot anderledes. Arkitekt Otto Langballe havde tegnestue hjemme og var en flittig mand. Søsteren passede den lille have uden dog at være særlig forankret i havebrug. Han slappede af i haven nydende en god cigar uden at deltage i ha-

G.N. Brandt. Tøxensvej 17, Køge. Haven set mod syd/sydvest. Gangene tegnede elegante linier i det plantede. De større grupper af lavere planter blev indskudt mellem de højere. Gammelt foto. (Tilhører Hans Brandt)

vens vedligeholdelse. Denne have måtte nødvendigvis planlægges som en »arbejdsfri« have med en vis frodig skønhed fra blomstrende buske og smukke træer, men uden alt for arbejdskrævende bede.

Der blev således ikke trukket besværlige, æstetiske virkemidler ned over hovedet på den lille parcels beboere, og på denne måde dannede også denne have — hvor forskellig den end var fra Fru Brandts — et fuldgyldigt bud på Den kommende Have.

Det er karakteristisk, at Otto Langballes have for en stor del overlevede, mens Fru Brandts meget smukke, men mere arbejdskrævende have er lagt om i dag.

De to haver i Køge er ikke alene nogle meget rendyrkede haver, men de er også meget forskellige. Nok er de små, men det afholdt dem ikke fra at udsige noget fundamentalt om Den kommende Haves program.

G.N. Brandts program for Den kommende Have, der blev formuleret på skrift i 1927 og 1930 var ikke dugfriske tanker, der med ét slag vendte en udvikling. Kollegaer som Erik Erstad-Jørgensen og Georg Georgsen havde fremført flere brugerorienterede argumenter som

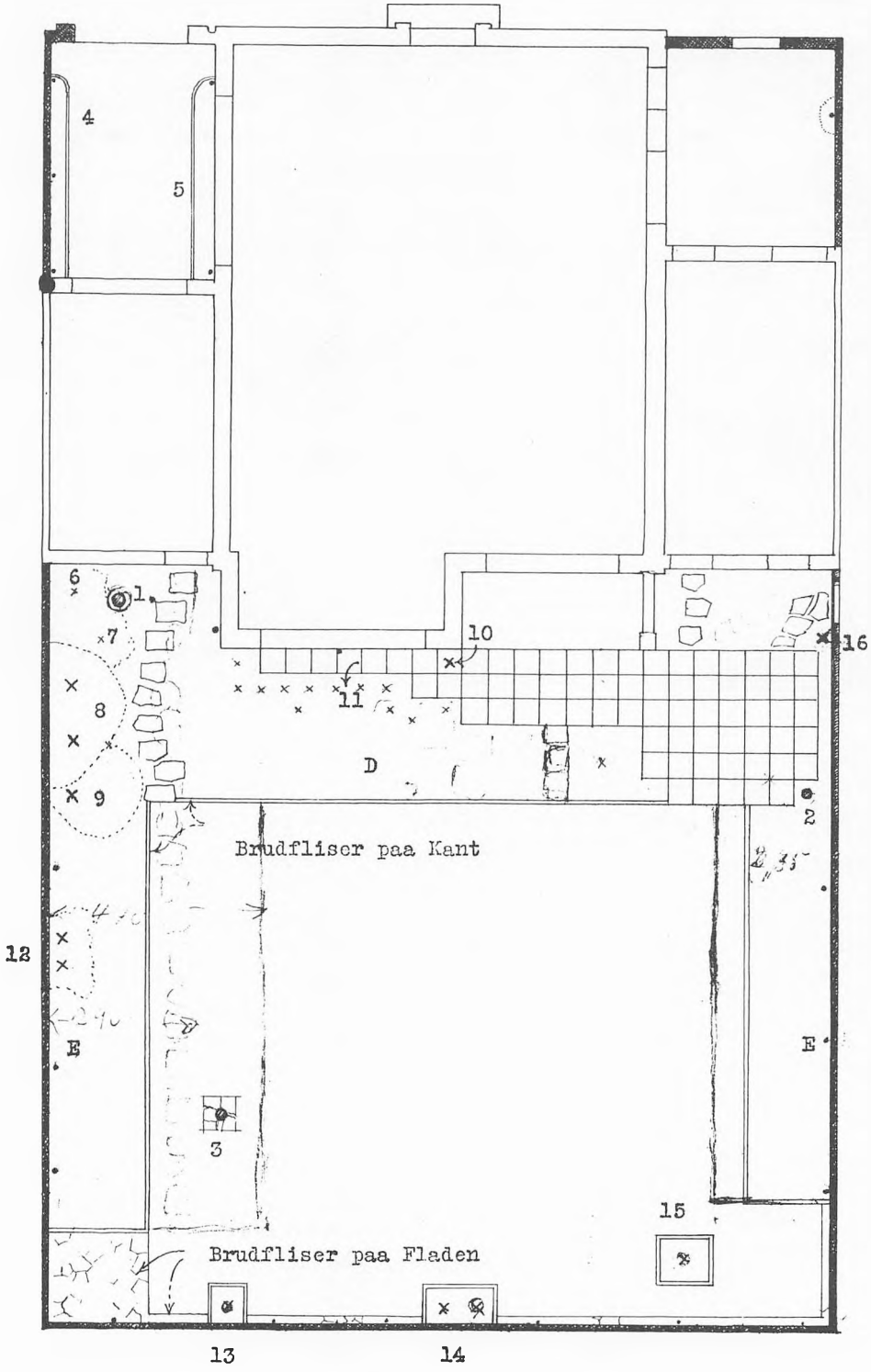

G.N. Brandt. Tøxensvej 19, Køge. Beplantningsplan, 1:100. 1930. (Byarkivet)

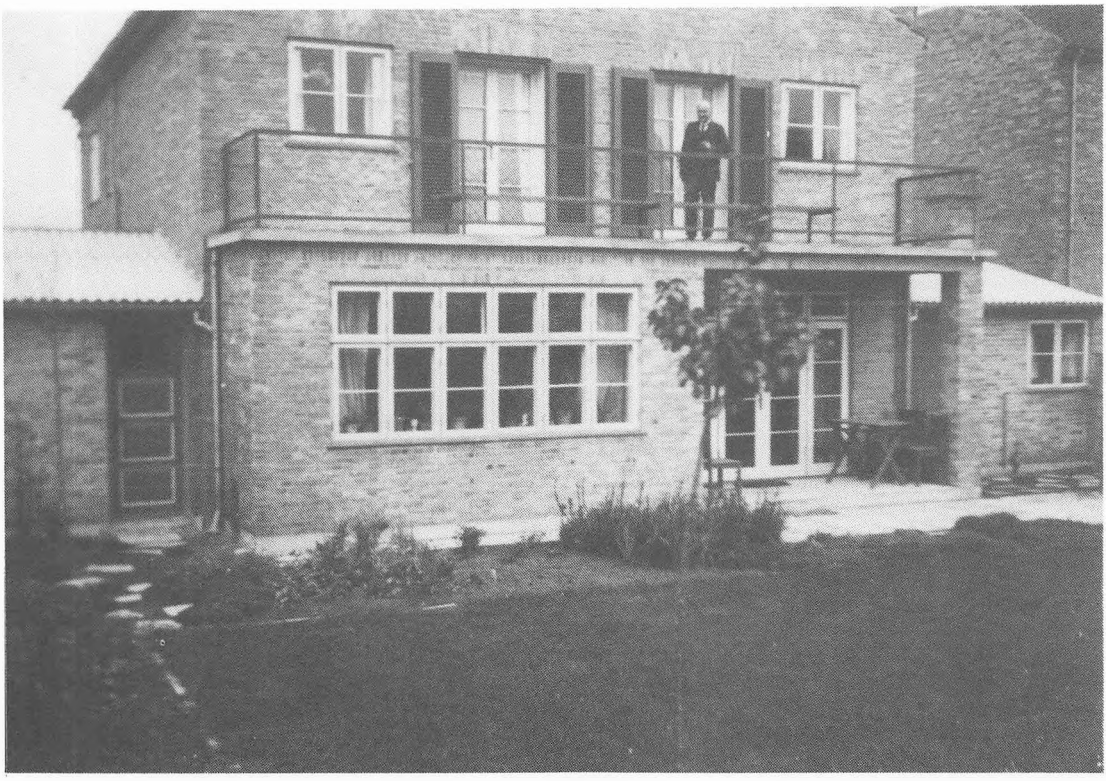

G.N. Brandt, Tøxensvej 19, Køge. Arkitekt Otto Langballe, der ses stående på balkonen, havde tegnet dette hus til sig selv. Gammelt foto. (Tilhører Hans Brandt)

Brandts. Det er hos Brandt ikke argumenterne, men udeladelserne af praktiske anvisninger, der banede vejen for den nye kunstneriske frihed. Forskellen mellem de andre haveskribenter og Brandt var den klarhed, hvormed argumenterne fremførtes.

En lang og sej naturfredningsdebat midt i 1920'erne har givetvis også haft sin afgørende indflydelse på Brandts havekunst, idet interessen syntes at flyttes fra havens form til de processer, der sker i haven. Det er netop dialogen mellem naturen som fastholdt billede og naturen som livsløb, der var et af naturfredningsdebattens mest interessante brændpunkter.[6]

I Den kommende Have syntes hovedvægten at være lagt på ejerens brug af haven som helt personligt legetøj — det vil sige en dialog i konstant udvikling. Dels via naturens livscyklus, dels via haveejerens trang til at ændre og eksperimentere.

Det industrialiserede byggeri baseret på det monotone gentagelsesprincip var for Brandt et af hovedargumenterne for at støtte udviklingen i denne retning — hen imod et aktivt forhold til naturen og dens frodige processer. Vejen fra det »soignerede Søndagslandskab«, som flere af 1800-tallets landskabsgartnere — som H.A. Flindt

G.N. Brandt. Tøxensvej 19, Køge. Haveplanen viste et afskærmet grønt græsrum med en randbeplantning af overvejende blomstrende buske og enkelte fritstående træer. Gammelt foto. (Tilhører Hans Brandt)

og Edvard Glæsel – havde praktiseret det, over den regelmæssige eller arkitektoniske have som havearkitekterne (som de dengang blev kaldt) E. Erstad-Jørgensen, Peter Wad, Birger Erreboe og Georg Georgsen samt Brandt selv praktiserede den, til et haveudtryk med fokus på vækstlighed, synes at følge det historiske pendulslag, der stort set altid i havekunstens historie har iscenesat et kunstnerisk spændingsforhold mellem det arkitektoniske og det landskabelige.

De større landskabelige anlæg, der indfattede mindre arkitektoniske særhaver, synes at have dannet en karakterfuld overgangsform med eksempelvis Brandts Svastika som et markant eksempel. Brandts egen have viser det paradoks, at det landskabelige element godt kan etableres i en almindelig villahave indpasset i en klar arkitektonisk ramme. Det havde han gjort ved at indpasse en kulturlandskabelig grøft med al dens saftige selvgroethed og en »rigtig« skov med skovbundsplanter inden for den relativt beskedne haves grænser.

Det var en ny og søgende æstetik, der tog afsæt i en konstruktiv kritik af samtiden. Miljøet omkring Brandts lærestol på Kunstakademiet havde utvivlsomt været befordrende for denne proces.

Det nye var løsrivelsen fra stilarternes dogmatik.

G.N. Brandt. Tøxensvej 17, Køge. Børnebørnene syntes ikke, det var så nemt at lege i fru Brandts have. Fra venstre Anette Brandt (senere Blauenfeldt), Hanne Svarre og Kristian Svarre, ca. 1933. (Tilhører Hans Brandt)

Det er karakteristisk for Brandt, at han kaldte sig gartner. Det var altid det gartneriske, der dannede basis for hans havekunstneriske teorier. Det var planten, dens grosted og massevirkning, der var det egentlige i hans havekunst. Med dette materiale skabtes en række rumlige oplevelser, der altid baserede sig på flader og forhold, på blomster, græs og træer sat effektfuldt op mod hinanden i en bestandig leg mellem det regelmæssige, lineære og det landskabelige, slyngende — det selvgroede over for det bevidst plantede, det klippede over for det uklippede.

Først og fremmest engelsk men også tysk havekunst har dannet afgørende forbilleder for G.N. Brandts havekunstneriske virke, der baserede sig på enkelhed og klarhed.

G.N. Brandt. Tøxensvej 17, Køge. Fru Hansine Brandt, f. Langballe, i samtale med »Dodo«, Dorrit Lassen. Fru Brandt benyttede haven til at spadsere i og til at fremvise planter for de besøgende. Gammelt foto. (Tilhører Hans Brandt)

Noter

1. Originalplaner, arbejds- og detailtegninger samt plantelister befinder sig i Køge Byhistoriske Arkiv.
   Tøxensvej 17, i arkitekt Otto Langballe og Åge Madsens arkiv, A 142, kasse 45: Plan, snit og facade, 1:100, dat. og sign. Otto Langballe, Oktober 1928. Plan til parti af klinkegang, 1:20, dat. GNB 21-8 1929. Opmålingsplan af haven, 1:50.
   Tøxensvej 19, i arkitekt Otto Langballe og Åge Madsens arkiv, A 142, kasse 41: Beplantningsplan, 1:100 GNB 10/11-30. Planteliste, dat.: GNB 11/11-30.
   Håndskreven plantefortegnelse og skitsemæssig beplantningsplan befinder sig ligeledes her.
2. Det skal med det samme siges, at Fru Brandt var ikke i familie med G.N. Brandt.
3. Befinder sig i Køge Byhistoriske Arkiv, se note 1 (kasse 45).

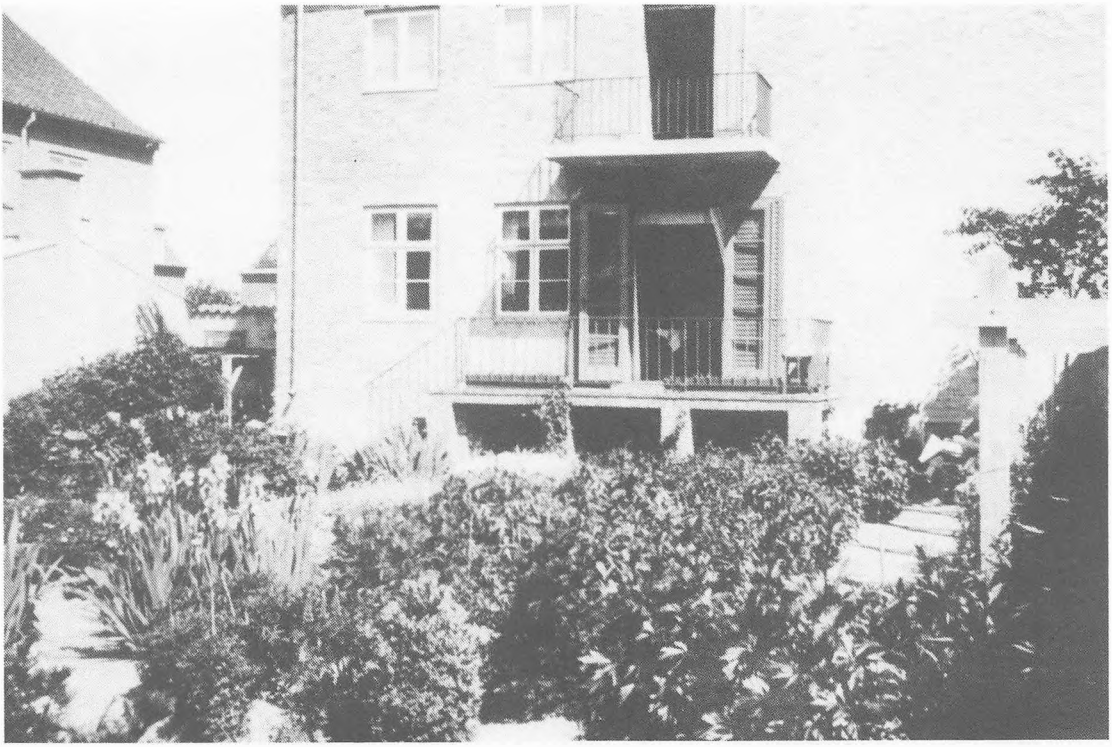

G.N. Brandt. Tøxensvej 17, Køge. Den indre del af haven fremtrådte som én samlet masse af lavere planter adskilte af klinkegange. Gammelt foto. (Tilhører Hans Brandt)

4. Oplysninger om de tre søskende Langballe er meddelt af to descendenter, Anette Blauenfeldt, f. Brandt, og Hans Brandt, for hvem Fru Brandt var farmor. Samme kilde har venligst stillet fotografier fra familiens fotoalbum til min rådighed.
5. C. Th. Sørensen, Om Haver, København 1939, p. 27.
6. Om dette kan der henvises til Lulu Salto Stephensen, *Tradition og fornyelse i dansk havekunst. G.N. Brandt og de første årtier af 1900-tallet,* Helsingør 1993, og i Lulu Salto Stephensen, »Danmark dejligst«, i Lise Bek red., *Naturopfattelse og landskabsæstetik,* Århus 1989, p. 87-103.

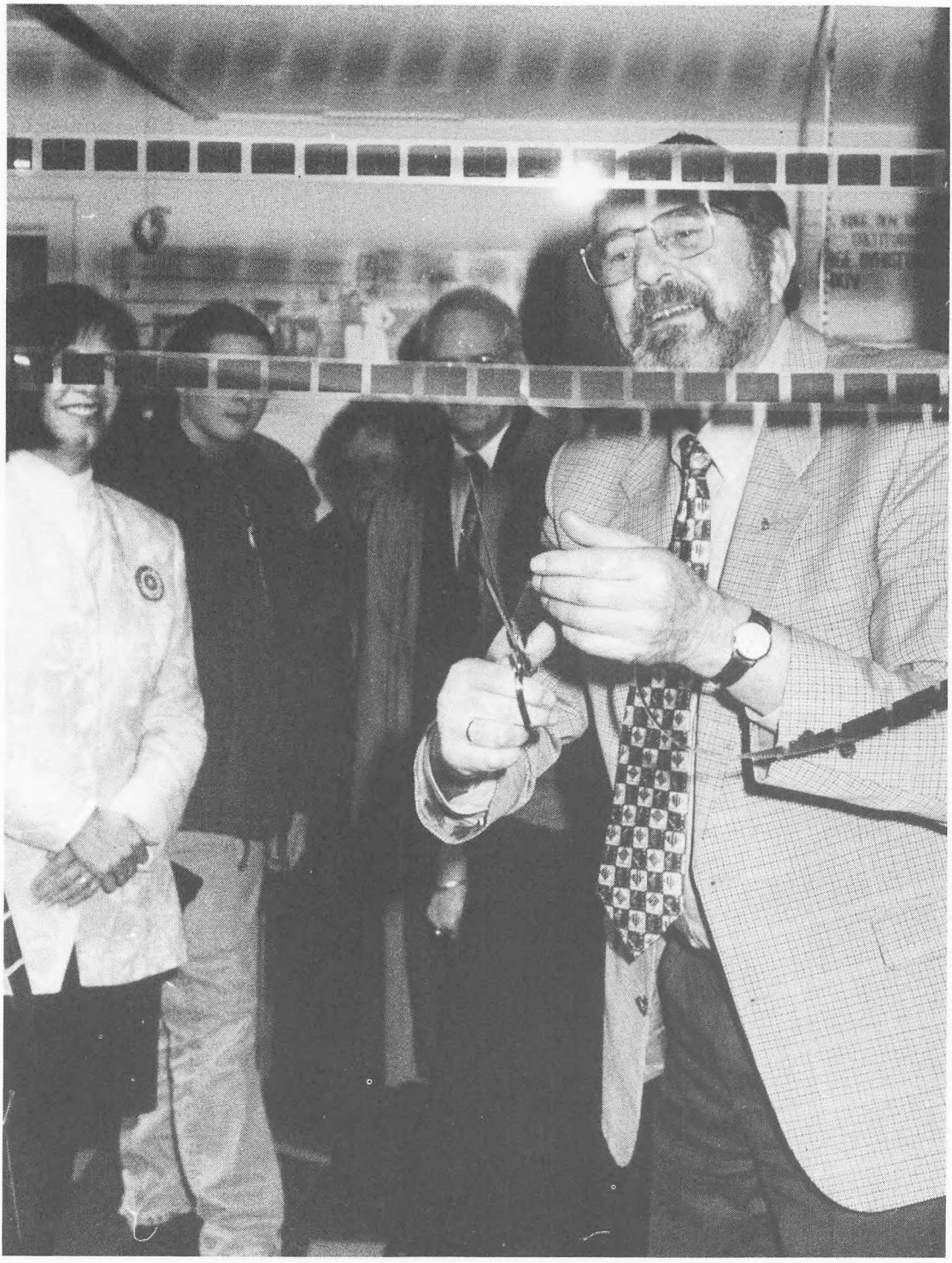

Det er nu lykkedes at få opfyldt et gammelt ønske om at kunne holde åbent en aften om ugen i Byarkivet. Vi håber, mange vil benytte sig af denne mulighed. De nye tider på arkivet blev markeret på kulturnatten 2. februar 1996 ved, at borgmester Willi Eliasen klippede en række mikrofilm over, hvorefter der var åbnet til læsesalen. Bag borgmesteren skimtes Peter Moris. (Foto: Jørgen Chr. Jørgensen)

ÅRSBERETNINGER 1995

Køge Byhistoriske Arkiv

Besøgende

Arkivets besøgstal bliver ved med at *stige år efter år.* I løbet af 1995 har så mange mennesker søgt informationer i vore samlinger, at besøgstallet er *steget med 25 procent,* og arkivets egen rekord atter er blevet slået. Dette gælder både de personlige forespørgsler og de telefoniske.

De besøgende repræsenterer alle former for historisk interesse. Nogle kommer for at undersøge en konkret hændelse i Køges historie, nogle er slægtsforskere, nogle er interesseret i deres ejendoms historie, nogle skriver opgaver inden for uddannelsessystemet og andre er i gang med bøger om bestemte emner. Blandt de faste gæster finder vi Kjøge Mini Bys historikergruppe, der arbejder med at fastlægge husenes konkrete udseende i Køge i 1865, således at husene kan blive bygget og stillet op på Minibyens grund på Strandvejen. Også den kommunale forvaltning og lokalpressen henvender sig ofte til arkivet, når der skal afklares historiske spørgsmål.

Det er glædeligt med den store og voksende interesse for arkivets tilbud, men det er ikke kun besøgstallet, der er stigende. Byarkivet ekspanderer inden for alle grene af sin virksomhed, men på et felt kan vi ikke følge med, og det er på personalesiden. Her er der ikke sket nogen vækst, hvilket efterhånden giver os *store problemer med at følge med i efterspørgslen på vore ydelser.*

Vi må i stort omfang takke nej til det stigende antal henvendelser på formidlingssiden med ønsker om udarbejdelse af jubilæumsskrifter, historiske artikler i aviser, radioudsendelser, foredrag, byvandringer, deltagelse i fælles kulturprojekter med mere.

De tre arkiver i Køge Kommune drives nemlig fortsat ved hjælp af kun 1,2 ansatte samt for tiden 20 frivillige og ulønnede medarbejdere. Allerede nu ydes der således et omfattende arbejde på arkivet i forhold til de tildelte offentlige personalemidler.

Fra begyndelsen af 1996 vil det imidlertid være muligt for os at ændre arkivets åbningstider, således at folk med normal arbejdstid også vil få lejlighed til at benytte arkivets samlinger. Der vil være *åbent en aften om ugen til klokken 20,* dog ikke i de tre sommermåneder, hvor det normalt ikke er arkivbesøg, der står på programmet. Det er glædeligt, at vi nu får mulighed for at realisere dette gamle ønske, men det har ikke betydet ansættelse af flere personer.

Det er derfor fortsat vort håb, at der vil blive *tilført arkivet flere personaleressourcer,* da det som sagt er umuligt at klare den voksende efterspørgsel. Situationen vil formentlig ikke blive bedre i den nærmeste fremtid, da vi forventer mange flere besøgende med de ændrede åbningstider.

Anden formidling

Vi har fortsat udgivelsen af *Køge Studier,* de tre arkivers fælles årsskrift. Denne gang indeholdt nummeret en artikel af Povl Falk-Jensen, der havde skrevet om sin barndom på Gunderup Hovedgaard. Desuden havde Birgit Rosenberg skrevet en uhyggelig historie om vilkårene for opfostringsbørn i det 18. og 19. århundrede.

I maj 1995 var det 50-året for *Danmarks befrielse* fra den tyske besættelse, og i den anledning var der blevet nedsat en komite med borgmester Willi Eliasen i spidsen til at stå for markeringen af denne store dag. Komiteen tog initiativ til at få udarbejdet en fremstilling af Køges historie under Besættelsen. Dette arbejde blev overladt lærer Henning Bjørn Larsen med støtte fra en lille lokal gruppe bestående af forh. kommunaldirektør Frede Jensen, Byarkivets daværende medarbejder Børge Kjeldsen og arkivleder Birte Broch. Henning Bjørn Larsen skrev en vældig interessant og læseværdig bog om Køge under Besættelsen, og samarbejdet i forbindelse med udgivelsen forløb forbilledligt. Med denne bog er der blevet dækket endnu et hul i Køge bys historie. Udgivelsen blev sponsoreret af en række lokale firmaer, fonde, fagforeninger, pengeinstitutter samt Køge Kommune.

Som en udløber af Befrielsesjubilæet har Byarkivet ligeledes kunnet mærke på en lang række forespørgsler fra skoleelever og andre uddannelsessøgende, at emnet blev behandlet i mange af byens skoler og uddannelsesinstitutioner.

I foråret 1995 modtog Byarkivet en henvendelse fra *Diskontobanken,* der var i færd med at åbne en filial i Hugos Gaard i Køge. Banken ville gerne markere sin ankomst til byen ved at udsende et historisk skrift om netop Hugos Gaard. Arkivleder Birte Broch påtog sig opgaven med hensyn til teksten og illustrationerne, og tegneren Charlotte Clante udarbejdede forsidetegningen. I august måned blev det meget fine hefte så husstandsomdelt til 22.000 husstande i Køge og omegn. Det har været en stor fornøjelse for arkivet at medvirke i sådan et projekt, der har gjort det muligt at formidle dele af samlingerne ud til en meget bred kreds. Banken har været en meget behagelig samarbejdspartner, og vi har høstet mange anerkendende ord om heftet.

Byarkivet bidrog ligeledes til et *særnummer af LARAnyt,* som udgives af de lokalhistoriske arkiver i Roskilde Amt. Nummeret omhandlede kommunalreformen i 1970 og indeholdt artikler fra flere af amtets arkiver. Vores bidrag var et interview med tidligere borgmester Aage Sund, som fortalte om de lokale forhandlinger frem til dannelsen af Køge storkommune.

De mange kulturinstitutioner i Køge samarbejder ofte om store og små projekter. I februar 1995 havde vi sammen stablet en *vinterkulturnat* på benene. Der var lagt et meget flot program, og befolkningen tog imod de mange tilbud med en glæde og entusiasme, der heldigvis langt oversteg vore forventninger. På Byarkivet holdt vi åbent for almindelige forespørgsler hele natten frem til kl. 24. Desuden var arkivleder Birte Broch koordinator på en konkurrence, der indeholdt spørgsmål, som kunne besvares ved at besøge de enkelte institutioner. Præmierne var fem flotte blomsterbuketter, som var skænket til formålet af fem af byens blomsterhandlere. I løbet af kulturnatten blev arkivet besøgt af 60 nysgerrige og interesserede personer, som sad og studerede på læsesalen eller

Diskontobanken åbnede i 1995 en filial i Hugos Gaard i Køge. I den anledning udarbejdede arkivleder Birte Broch for banken et hefte om denne fine gamle gårds historie. Heftet blev husstandsomdelt til 22.000 husstande. Fra heftet ses her interiør fra købmandsbutikken i Brogade 19, ca. 1910. (Byarkivet, A 339, løbenr. 10)

blev vist rundt i huset. Det var en dejlig aften med god stemning overalt.

Mange af byens institutioner og foreninger deltager i samarbejder i forbindelse med Kulturby 96-arrangementer. Byarkivet indgår i projektet *Ordet er Jeres,* som regionens biblioteker og skolevæsener står for. Vi har lovet at bidrage til et historisk fortællerum i efteråret 1996. Desuden er det aftalen, at Byarkivet skal aftage forskelligt historisk materiale, som projektet vil kaste af sig.

Gennem hele 1995 har vi haft skiftende *udstillinger i Alm. Brands vinduer* ud mod Torvet. Det er en god mulighed for at komme i kontakt med mange mennesker og samtidig gøre opmærksom på, at Byarkivet befinder sig i huset. Disse små udstillinger er meget populære og afføder mange positive kommentarer. Desværre fik vi i 1992 i forbindelse med arkivets flytning ikke så meget ekstra plads, at vi kan arrangere egentlige udstillinger i selve arkivlokalerne.

Byarkivets samlinger har også dannet baggrund for den interessante artikelserie om *historien bag navnet,* som arkivets medarbejder Børge Kjeldsen bragte i Lørdags Avisen indtil sin alt for tidlige død i august måned.

De tre lokalarkiver har i slutningen af året påbegyndt en ny serie i Lørdags Avisen under navnet *Ugens billede fra lokalarkiverne,* hvor der med udgangspunkt i et af arkivernes utallige fotografier fortælles en lille historie.

Flere af vore naboarkiver har været på besøg og blandt andet

fået demonstreret brugen af lokalarkivernes *edb-program Arkibas,* som Byarkivet nu har anvendt til sine registreringsopgaver siden 1992.

Medarbejderne ved Byarkivet har desuden afholdt *foredrag, foreståt byvandringer samt deltaget i kurser og møder.* Byarkivets leder er blandt andet medlem af bestyrelsen for Lokalarkiverne i Roskilde Amt, Køge Museum samt Amtsmuseumsrådet i Roskilde Amt.

Endelig har Byarkivet haft *besøg af en del grupper,* der har ønsket at få en orientering om arkivets arbejde.

Indleveringer

Byarkivet har i det forløbne år modtaget en lang række fine afleveringer. Antallet har ligget på samme høje niveau som de senere år, hvilket betyder, at arkivets medarbejdere langt fra kan følge med, hvad angår registrering af det indkomne materiale. Vi søger naturligvis at være selektive i indsamlingsprocessen og foretager kassationer i afleveringerne efter aftale med giverne, men alligevel svarer personaleressourcerne ikke til arbejdets omfang.

Som sædvanligt fylder *foreningsarkivalier* pænt i afleveringerne. Blandt de større kan nævnes Malernes Fagforening og Køge Golf Klub. Malernes Fagforening er dannet i 1894, og der er nu bevaret materiale fra stiftelsen og frem til 1994. Det drejer sig om forhandlingsprotokoller, medlemsfortegnelser, kassebøger, prislister, jubilæumsskrifter, udklip og fotografier. Lignende materiale findes på Byarkivet fra mange andre af byens fagforeninger.

Køge Golf Klub havde i 1994 25 års jubilæum og udgav i den anledning et fint festskrift. Samtidig indsamlede klubben historisk materiale og besluttede at lade det tilgå Byarkivet. Vi er glade for nu også at kunne stille materiale til rådighed vedrørende denne store forening.

Desuden har vi modtaget arkivalier vedrørende Køge Borger- og Haandværkerforening, Køge Svømmeklub, Slagteriarbejdernes Fagforening, Køge Gymnastikforening, Lions Club, Køge Skakklub, Det Radikale Venstre og Køge Socialdemokratiske Sangkor.

Blandt *personarkiverne* skal her fremhæves den vægtige aflevering, vi modtog efter afdøde borgmester Jørgen Jørgensen, som jo selv var stærkt interesseret i lokalhistorie. Han havde samlet et stort materiale både fra sin egen og sin faders tid. Faderen, skoleinspektør Poul Jørgensen, sad også en årrække i Køge Byråd. Vi er meget taknemmelige over, at Jørgen Jørgensens enke, Inge Jørgensen, har overdraget hele den fine samling til arkivet.

Byarkivets egen medarbejder, Børge Kjeldsen, afgik ved døden i 1995. Han havde i mange år samlet lokalhistoriske oplysninger, og dette materiale er ved at blive afleveret til arkivet. Foreløbig har vi modtaget forskelligt materiale vedrørende Kjeldsens Fabrikker, som blev etableret i Køge i 1919 af faderen Niels Kjeldsen. Denne samling vil uden tvivl blive til glæde for kommende gæster på arkivet.

Desuden er der indkommet en række andre personarkiver, blandt andre fra boet efter afdøde Dagny Christensen, der i en årrække drev Børnemagasinet i Nørregade 48. Endelig kan nævnes

Takket være rundhåndet støtte fra Unidanmark-Fonden og Carlsen-Langes Legatstiftelse kunne Byarkivet i 1995 præsentere nyanskaffede avismikrofilm af Køge Avis/Østsjællands Avis 1851-1911. Fra venstre ses Birte Broch, Raymond Brix, Svend Aage Kristensen fra Unidanmark-Fonden, Ole Thorsøe fra Minerva Mikrofilm og Werner Willerslev-Olsen fra Carlsen-Langes Legatstiftelse. (Foto: Jørgen Chr. Jørgensen)

en båndoptagelse fra 1971, der indeholder en samtale med landinspektør J. Chr. Wanning om hans tid i Køge og karriere i øvrigt.

Som nævnt blev der i 1995 udgivet en bog om *Køge under Besættelsen.* Forfatteren Henning Bjørn Larsen indsamlede i den anledning en række interviews og andet materiale, som efter aftale er blevet indleveret til Byarkivet. Disse beretninger vil blive stillet til rådighed for arkivets gæster i det omfang, beretterne giver tilladelse hertil.

Årets billedhøst er som sædvanligt omfattende, idet vi har modtaget *1565 fotografier samt otte albummer, 54 postkort, 56 negativer og to fotostater.* Mange af fotografierne stammer fra Dagbladet og Køge Medie Center, som vi takker for det fortsatte, gode samarbejde vedrørende de helt aktuelle fotografier.

Blandt de *ældre fotografier* kan nævnes et stort antal gymnastikbilleder, som stammer fra boet efter Ejnar Jørgensen, der i mange år var gymnastiklærer i byen.

En særlig interesse var der vedrørende et fly, der nødlandede i Køge på Boholtegaardens marker i 1946. En af Byarkivets faste gæster, Peter Raes, havde efterlyst oplysninger om denne nødlanding, hvilket resulterede i mange fotografier fra begivenheden, som nu er foreviget i vore samlinger.

Byarkivet har selv suppleret sin *håndbogssamling* med relevant litteratur og modtaget mange fine boggaver. Blandt disse skal fremhæves bøger om Slaget ved Køge i 1807, doneret af en tidligere Køgeborger.

Fra Carlsen-Langes Legatstiftelse og Unidanmark-Fonden har vi modtaget et flot beløb til indkøb af avismikrofilm. Det drejer sig om *Køge Avis/Østsjællands Avis,* som Byarkivet ikke tidligere har

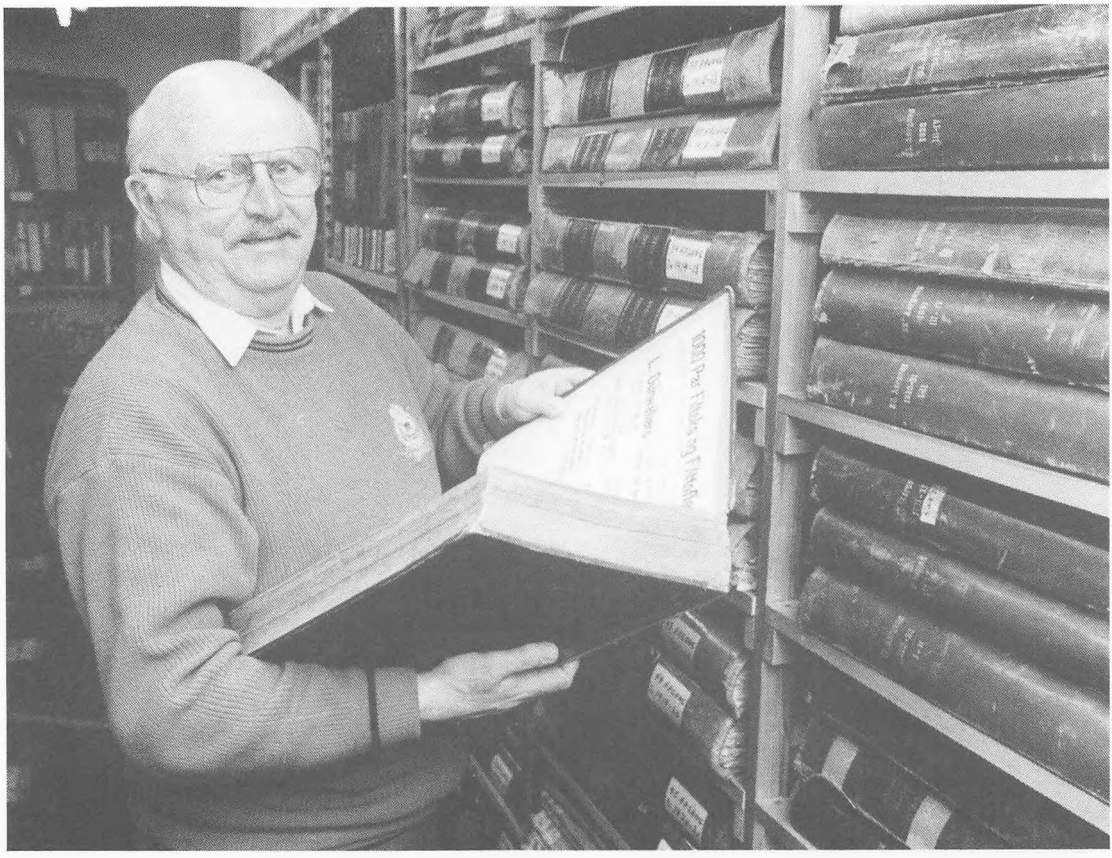

I august 1995 mistede vi desværre Byarkivets gode og muntre medarbejder Børge Kjeldsen. Her ses han i fuldt vigør, som vi kendte ham, i arkivets magasin, 1992. (Foto: Jørgen Chr. Jørgensen, Byarkivet, B 4570)

været i besiddelse af. Disse film tilgik Byarkivet i løbet af året, og i december måned kunne vi præsentere filmene for donatorerne ved en lille festlighed på arkivet. Denne meget fine gave har nu gjort det muligt for os at stille også denne avis til rådighed for publikum for årene 1851-1911.

En varm tak skal lyde til de mange, som har afleveret historisk materiale i det forløbne år. Ikke alt vil være umiddelbart tilgængeligt for publikum, idet noget er lukket i en årrække. Man kan derfor roligt aflevere også følsomt materiale til arkivet. Vi aftaler i hvert enkelt tilfælde, hvornår det skal være tilgængeligt.

Personale

Arbejdet på Byarkivet udføres af både lønnet og ulønnet arbejdskraft. Kombinationen af »frivillige« og ansatte er god og bør bevares. Det er en stor glæde, at arkivet i det daglige arbejde kan trække på en stab af frivillige medarbejdere, der tilfører det lokalhistoriske arbejde tiltrængte ressourcer. Men som før nævnt er *behovet for mere lønnet personale stærkt stigende.*

Byarkivets lønnede personale bestod i 1995 af sekretær Jytte Sørensen og arkivleder, cand.mag. Birte Broch, som tillige er ansat som leder af de to øvrige lokalarkiver i Køge Kommune. Til sekretærhjælp er der fra Køge Kommune bevilget i alt 8 timer om ugen, hvilket slet ikke er tilstrækkeligt til arkivernes mange aktiviteter.

De ulønnede medarbejdere har været Børge Kjeldsen, Raymond Brix, Ole Struer, Erna Thomsen, Vibeke Laursen og Anita Ambjørn. Vi mistede desværre i august måned vor gode medarbejder gennem mange år, Børge Kjeldsen, der afgik ved døden. Hans lokalhistoriske viden var omfattende, og vi vil komme til at savne både denne viden og ikke mindst Børge selv.

Mange tak til alle medarbejdere for et godt og hyggeligt samarbejde i årets løb.

Støtte

Byarkivet har i årets løb altid mødt stor velvilje på *Gammelkjøgegaard,* hvilket vi hermed siger tak for.

Arkivet har ligeledes et godt samarbejde med *Dagbladet, Køge Medie Center, Radio Køge, Turistkontoret og de øvrige kulturinstitutioner.* Vi møder altid hjælpsomhed og venlighed, hvilket er af stor betydning for en lille institution som vores.

Vi takker *Carlsen-Langes Legatstiftelse, Unidanmark-Fonden, Dagbladet og Køge Vinhandel* for atter at have ydet økonomisk støtte til arkivets arbejde.

Den økonomiske baggrund for arkivets virksomhed i øvrigt skyldes først og fremmest tilskud fra *Køge Kommune,* og vi vil gerne takke for hjælpen og udtrykke ønsket om fortsat godt samarbejde.

Køge-Fonden har imidlertid igen i 1995 selv ydet et omfattende bidrag til arkivets drift, navnlig til øget sekretærhjælp, idet de 8 timer ugentligt, som kommunen dækker, som nævnt er helt utilstrækkeligt.

Undertegnede vil gerne på personalets vegne rette en varm tak til Køge-Fondens bestyrelse for dens positive indstilling til arbejdet i arkivet.

Birte Broch

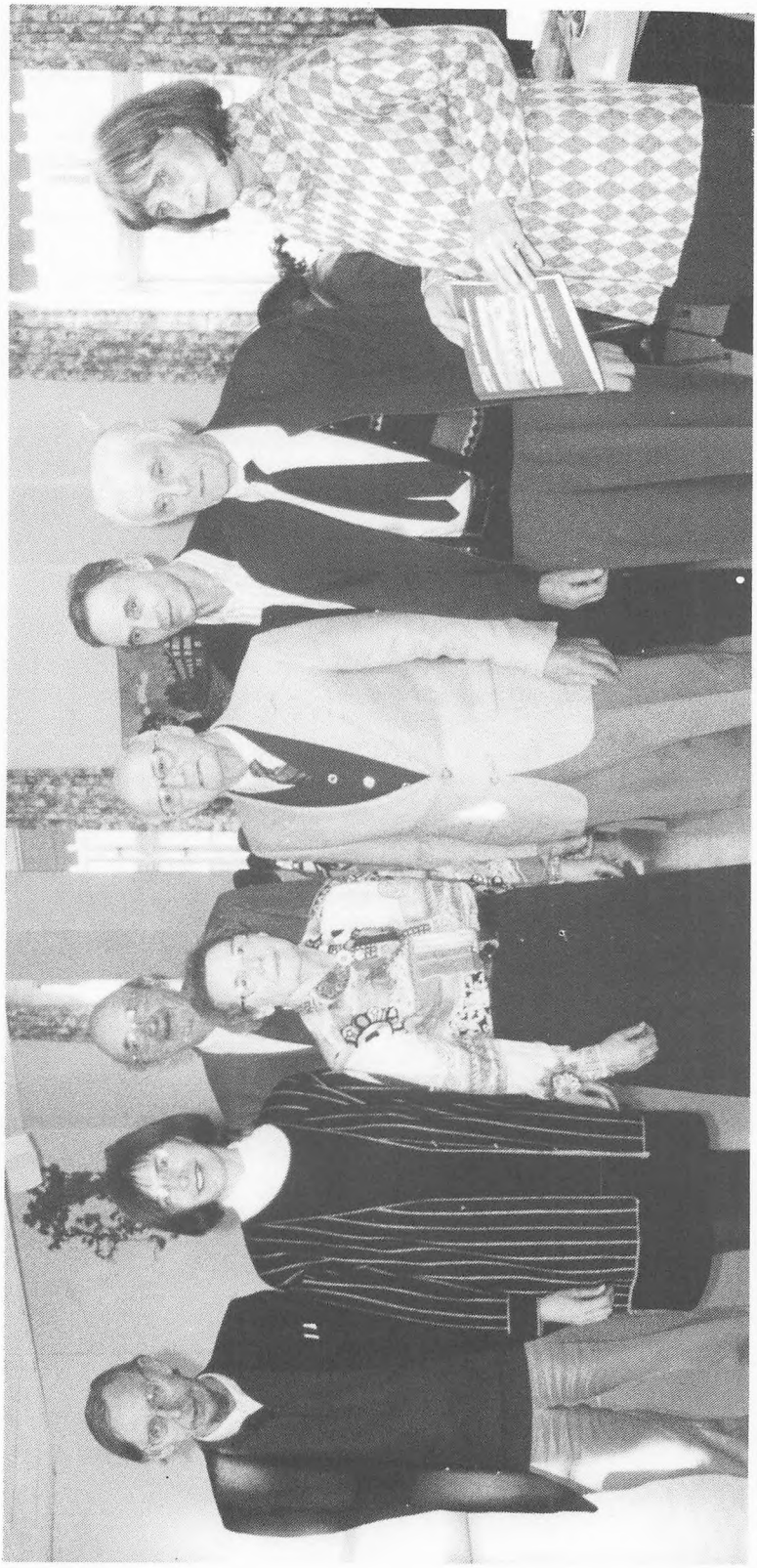

I november 1995 dannede plejehjemmet Tingstedet ramme om præsentationen af bogen om Herfølge Sogns Sygeplejehjems historie fra etableringen i 1913 og frem til navneændringen til Tingstedet i 1988.
Fra venstre ses Peter Kyng, Birte Broch, Jens Valdemar og Inga Christensen, Otto Nielsen, Kjeld S. Villadsen, Hans Christoffersen og Bente Nielsen. (Foto: Jørgen Chr. Jørgensen)

Lokalhistorisk Arkiv for Herfølge-Sædder Sogne

Indleveringer

Som sædvanligt har mange mennesker afleveret historisk materiale til arkivet. Antallet af indleveringer har ligget på samme høje niveau som tidligere med en svagt stigende tendens.

Foreningslivet har atter i år været stærkt repræsenteret i det indkomne materiale. Arkivets samlinger rummer efterhånden en guldgrube til belysning af denne meget karakteristiske danske adfærd, foreningsdannelsen.

Herfølge Pensionistforening, der kunne fejre 50 års jubilæum i 1994, har afleveret forhandlingsprotokol og kassebog fra 1944 og næsten 50 år frem. Fra Køge-Herfølge Jagtforening er der kommet et meget omfattende materiale, der nu i lighed med de øvrige afleveringer er blevet sorteret og arkiveret. Endvidere har arkivet modtaget materiale fra Herfølge Sogns Sygeplejeforening, Herfølge Husflidsforening, Herfølge Karateklub og Sædder Spareforening. En anden type sammenslutning repræsenterer Ringsbjerg Vindkraft I/S, der efterhånden har afleveret en del materiale til arkivet.

Herfølge Sogns Sygeplejehjem skiftede i 1988 navn til Tingstedet og fik i 1994 socialudvalget i Køge Kommune som bestyrelse. Som et led i disse ændringer blev det besluttet at afsætte midler til at få skrevet sygeplejehjemmets historie, hvilket skete i 1995. I anledning af dette projekt modtog arkivet et stort og værdifuldt materiale vedrørende sygeplejehjemmets historie, blandt andet bestyrelsens forhandlingsprotokoller.

Arkivets materiale til belysning af områdets *institutioner* er blevet forøget med en aflevering vedrørende ungdomsklubben Gutternes Badekar, der i mange år har holdt til på Herfølge Skole.

Desuden er der indkommet *personal- og slægtshistorisk materiale* fra en række givere. Blandt andre har Else Petersen indleveret materiale om smedjen i Vedskølle, og Povl Falk-Jensen har føjet nye sider til sin beretning om Gunderup.

Endelig skal nævnes afleveringer vedrørende Bertha Olsen, Egøje, Herfølge Central samt Alkestrup Skole.

Som sædvanligt er der indgået et stort antal *fotografier*, 405 i alt. Mange af disse er pressefotografier fra Dagbladet og Køge Medie Center, der således sætter arkivet i stand til også at kunne dokumentere den umiddelbare fortid.

Arkivets fotografiske medarbejder, Michael Hansen, har også i det forløbne år sørget for at fotografere udvalgte emner i det lokalhistoriske billede.

Formidling

Selv om arkivet ikke hører til blandt de største, har vi hele to gange i 1995 kunnet præsentere en seriøs publikation, som arkivets medarbejdere og samlinger har bidraget til.

Den første er arkivernes årsskrift, *Køge Studier 1994*, som indeholdt en artikel af Povl Falk-Jensen. Han berettede om sin barndom på Gunderup i 1920'erne, der ikke var uden dramatik. Artiklen var blot en lille del af det meget store og fine erindringsstof, som Povl Falk-Jensen har skænket arkivet. Bogen blev præsenteret ved en lille festlighed på arkivet i april måned.

Den anden publikation var den allerede nævnte vedrørende *Herfølge Sogns Sygeplejehjems historie.* Bogen blev skrevet af Erhvervshistorisk Bureau i København med støtte fra en lille lokal gruppe bestående af Hans Christoffersen, Jens Valdemar Christensen og arkivets leder, Birte Broch. Tingstedet lagde i november hus til en festlig præsentation af denne bog om stedets historiske rødder.

Begge disse bogudgivelser har krævet en stor indsats fra arkivets medarbejdere og leder, men da vi mener, det er meget væsentligt at formidle arkivets viden og samlinger ud til en større offentlighed, har vi været glade for at kunne bidrage. Begge udgivelser har desuden budt på et frugtbart samarbejde med mange enkeltpersoner, institutioner og forvaltninger.

Årets slutning bød desuden på en nyskabelse inden for formidlingsområdet, idet de tre arkiver i fællesskab har påtaget sig at bringe og beskrive *»ugens billede« i Lørdags Avisen.* Det er et vældig godt tilbud, som vi uden tvivl vil få megen glæde af.

Arkivets medarbejder, Karl Elnegaard, har i hvert nummer af *Lokalhistorisk forenings blad* bragt en oversigt over det indkomne materiale siden sidst. Desuden har han bragt smagsprøver på arkivets materiale samt skrevet mindre artikler.

Arkivet har desuden leveret små udstillinger til montren i *Herfølge Kirkes våbenhus.*

Arkivet har også formidlet sine samlinger til de mange gæster inden for *åbningstiden.* Der har været åbent seks timer om ugen i lighed med de foregående år. Når dette kan lade sig gøre, skyldes det arkivets gode stab af frivillige, der har påtaget sig at vejlede gæsterne samt registrere og arkivere det indkomne materiale, hvilket er en forudsætning for, at det kan benyttes.

Navnlig i årets første halvdel var arkivet stærkt besøgt, idet der mange dage var kø ved læseapparaterne. Blandt de besøgende er der en del slægtsforskere, som kan være både lokale og udefra kommende. Blandt de øvrige gæster finder vi ikke blot de »indfødte« — der er også mange tilflyttere, som ønsker at kende historien bag deres ejendom eller landsby. Vi modtager i årets løb tillige mange telefoniske og skriftlige forespørgsler.

Ved årsmødet i 1995 holdt tidligere skovfoged H. Hjerrild et meget vellykket foredrag om sin tid som skovfoged på Vallø.

Arbejdsgruppe

I tilknytning til arkivet arbejder fortsat en gruppe på nu fem personer, der transskriberer *gotisk håndskrift.* Der arbejdes videre med kirkebøgerne for Herfølge og Sædder sogne, og man er nu kommet frem til henholdsvis 1799 og 1772. Lærer Birte Hansen er ligeledes med i gruppen, men hun beskæftiger sig med gamle dokumenter fra Alkestrup Skole. Det er et yderst værdifuldt arbejde, som udføres her, og arkivet sætter stor pris på gruppens arbejde.

Medarbejdere

Arkivet har en trofast stab af *dygtige medarbejdere,* der hvert år udfører et uvurderligt arbejde til gavn for lokalhistorien. De har fuldt op at gøre med at modtage og arkivere de mange indleveringer samt tage sig af de gæster, der kommer. Herudover får de endda tid til at foretage mere udadvendte og formidlende aktiviteter.

En varm tak skal lyde til Ernst Rasmussen, Gudrun Knudsen, Michael Hansen, Jytte Sørensen, Inger Jensen, Karl Elnegaard og Inge Pedersen.

Støtte og samarbejde

Vi har som sædvanligt haft et godt samarbejde med *Lokalhistorisk Forening for Herfølge-Sædder Sogne,* hvis medlemmer på mange måder udbreder kendskabet til arkivets virksomhed.

Også *den lokale presse* takkes for godt samarbejde.

Grundlaget for arkivets arbejde er først og fremmest tilskud fra *Køge Kommune,* som vi takker for fortsat fint samarbejde.

Til slut vil vi opfordre alle i arkivets område til at hjælpe med at bevare historisk materiale. Endelig tak til de mange, der i 1995 har betænkt arkivet med indleveringer.

Birte Broch

Skensved Idrætsforening har i 1995 indleveret sit store og fine arkiv, der går helt tilbage til Skensved Gymnastikforenings første år. Her ses gymnastikforeningens pige- og karlehold fra 1928-29. Arkivet har navnene på alle personerne med undtagelse af syv. (Højelse Sognearkiv, B 1583)

Højelse Sognearkiv

I årets løb

Vi har i det forløbne år modtaget et pænt antal afleveringer. Den største aflevering har vi modtaget fra Skensved Idrætsforening, hvor der blandt andet er protokoller fra gymnastikforeningens start i 1900 og op til vor tid. En meget fin og alsidig aflevering.

Desuden skal nævnes dagbøger, familiebeskrivelser, dokumenter, et bredt udvalg af fotos, både gamle og nye, som vi har modtaget fra private, Dagbladet og Lørdags Avisen. Vi har fået et meget fyldigt billedmateriale med beskrivelser fra Skensvedhjemmets start, samlet af nu afdøde bestyrerinde Helga Sylvestersen.

En stor del af året er gået med at finde egnet materiale til det CD-ROM-projekt, vi sammen med Højelse skolebibliotek har deltaget i, og som skal være færdigt i første halvdel af 1996. Det har været nødvendigt at opsøge personer, som har kunnet låne os gamle fotos samt fortælle om nogle af de virksomheder, vi gerne har villet beskrive.

En væsentlig del af vores tid er gået med at registrere det indkomne materiale, yde bistand og vejledning til de besøgende samt besvare telefoniske og skriftlige henvendelser.

I forbindelse med Lille Skensved Brugsforenings 90-års dag i august havde vi lavet en udstilling om Brugsen før og nu. Den fik en fin omtale af Brugsens kunder.

Personale

Der er sket nogle ændringer inden for det frivillige personale. I marts 1995 døde Børge Hansen efter nogen tids sygdom. Han har i de forløbne år ydet en virkelig god indsats for Højelse Sognearkiv. Kirsten Berngaard, som har været tilknyttet arkivet i mere end 10 år, rejste i august 1995 til Grønland, hvor hun nu arbejder på Nanortalik skole. Vi modtager jævnligt meget indholdsrige breve fra Kirsten.

I marts startede Cai Hansen som frivillig medarbejder. Han har i mange år været landpost i Skensved/Højelse området, så han er godt kendt i lokalsamfundet, hvilket er en fin gevinst.

Støtte

Køge Kommune har givet støtte til den daglige drift af sognearkivet. I oktober søgte vi Folkeoplysningsudvalget om støtte til udbygning af vores pc, så vi kunne blive i stand til at bruge det produkt/undervisningsmateriale, som fremstilles i forbindelse med CD-ROM-projektet, som forventes færdigt om kort tid. Meget glædeligt blev vores ansøgning imødekommet!

Vi takker for den velvilje og imødekommenhed, vi altid får fra kommunens side.

Til alle de personer og institutioner, som dels har gjort brug af arkivets muligheder og dels afleveret arkivalier skal lyde en tak. Også tak til pedel Niels Ajander for hjælp i årets løb.

Og husk: Hjælp os med at bevare fortid og nutid for fremtiden!

Højelse Sognearkiv i januar 1996. *Birgit Rosenberg*

Højelse Sognearkiv har i 1995 modtaget en fin aflevering vedrørende Skensvedhjemmet, der blev taget i brug i 1939. Dengang deltog hjemmets beboere i mange daglige gøremål. Her ses Birthe Jensen (forrest) og Maren Jørgensen i færd med at skrælle kartofler, ca. 1945. (Højelse Sognearkiv, A 173, løbenr. 3)

Personer og institutioner, der i 1995 har indleveret materiale til arkiverne:

Køge Byhistoriske Arkiv

Abrahamsson, Gunborg	Skovvænget 11	4600 Køge
Ambjørn, Anita	Gammel Lyngvej 31	4600 Køge
Andersen, Grethe	Pedersvej 36	4600 Køge
Andersen, Kjeld Bork	Irisvej 10	4600 Køge
Andersen, Lillian	Scheelsvej 1 A	4681 Herfølge
Andersen, Preen	Emilievej 10	4600 Køge
Andersen, René	Parkvej 100, 1.th.	4600 Køge
Bach, Marie	Nørregade 4	4600 Køge
Bentzon, Ole	Kulagervej 19	4653 Karise
Berg, Vivi H.	Nørregade 41 C	4600 Køge
Brix, Raymond	Skovparken 66, st.th.	4600 Køge
Butty, Elisabeth	Nørregade 5 C, 1.	4600 Køge
Christensen, Chr.	Åbrinken 61	2830 Virum
Christiansen, Jørgen	Algade 69, 2.	4000 Roskilde
Christiansen, Kaj	Grundvigsvej 6	4600 Køge
Dagbladet	Torvet 10	4600 Køge
Desdorf, Elin	Boholtevej 5, st.th.	4600 Køge
Due, Jørgen	Boholtevej 31, st.th.	4600 Køge
Eliasen, Willi	Køge Rådhus	4600 Køge
Falk-Jensen, Povl	Lendemosevej 6 B, lejl. 210	2850 Nærum
Frederiksen, Elly	Skovparken 86	4600 Køge
Frederiksen, H.P.	Ringen 167	4600 Køge
Frederiksen, Leif	Torvet 2	4600 Køge
Frikke, Bent	Primulavej 11	4600 Køge
Galle, Lars	Nørregade 7 A	4600 Køge
Gercke, Bent	Rødovrevej 314	2610 Rødovre
Gøbel, Erik	Kingosvej 16	4600 Køge
Hansen, Aage Bay	Langesvej 6	4600 Køge
Hansen, Birte	Hartmannsvej 7	4600 Køge
Hansen, Boe	Teglvænget 90	4654 Fakse Ladepl.
Hansen, Erik	Glæisersvej 4	4600 Køge
Hansen, Gunnar	Flindts Vænge 10	4600 Køge
Hansen, Hilmer	Strandvejen 58	4600 Køge
Hansen, Holger Just	Sandmarksbo 3	4600 Køge
Hansen, Ib	Zoffmannsvej 49	4600 Køge
Hansen, Ib Helge	Egøjevej 11	4600 Køge
Hansen, Kirsten	Egøjevej 28	4600 Køge
Hansen, Lydia	Accisevej 3, st.	4600 Køge
Hansen, Reginald	Bøgevej 10	4600 Køge
Hansen, Søren M.	Pedersvej 22	4600 Køge
Hansen, Vita	Gyvelvej 5, 1.th.	4600 Køge
Hanson, Eva	Atterupvej 27	4640 Fakse
Haslev Lokalhist. Arkiv	Jernbanegade 62	4690 Haslev
Hauge, Jens	Stevnsvej 9	4600 Køge
Høg, Alf	Søndre Allé 44, st.	4600 Køge
Jensen, Inger	Lidemarksvej 53	4681 Herfølge
Jensen, Jens Strunge	Solrød Strandvej 66	2680 Solrød Strand
Jensen, Jørgen Møller	Stevnsvej 32 A	4600 Køge
Jensen, Knud	Ringstedvej 107	4600 Køge
Jensen, Knud Erhard	Zoffmannsvej 19	4600 Køge
Jensen, Steen	Nordgården 7, 1.th.	4600 Køge
Jensen, Torkill	Vangevej 44	8700 Horsens
Johansen, Finn	Flindtsvej 10	4600 Køge
Johansen, Palle	Boholtevej 85 A	4600 Køge
Johnsen, Jenny	Skt. Gertrudsstræde 35, 1.	4600 Køge
Jorsø, Kjeld	Tujavej 10	4600 Køge
Jørgensen, Inge	Ewaldsvej 4	4600 Køge

Jørgensen, Svend	Konvalvej 10	4600 Køge
Kjeldsen, Børge	Strandvejen 48	4600 Køge
Kristiansen, Vagn	Stevnsbovej 17	4600 Køge
Københavns Bymuseum	Absalonsgade 3	1503 København V
Køge Boldklub		4600 Køge
Køge Medie Center	Søndre Allé 9	4600 Køge
Køge Turistbureau	Vestergade 1	4600 Køge
Larsen, Cornelius	Nøjsomhedsvej 16, 2.th.	2100 København Ø
Larsen, Henning Bjørn	Bakkedraget 17	4000 Roskilde
Larsen, Herbert	Anemonevej 11	4600 Køge
Larsen, Johannes	Sikavej 15, Ejby	4623 Ll. Skensved
Larsen, Nellie	Erantisvej 4	4600 Køge
Lasmann, Dorte	Ellemosevej 5	4600 Køge
Lelling, Jens Juul	Fremtidsvej 3	4600 Køge
Linneberg, Lilian	Vibevej 13	2630 Tåstrup
Lokalhistorisk Arkiv for Ishøj Kommune	Tranegilde Bygade 4	2635 Ishøj
Lokalhistorisk Arkiv for Nørre-Alslev Kommune	Vaalse-Vesterskovvej 2	4840 Nørre Alslev
Lund, Jørgen	Bjerggade 22	4600 Køge
Lykkebo, Bitten	Teknisk Forvaltning	4600 Køge
Madsen, Bendt	Klemmenstrupvej 17	4600 Køge
Maimann, Else	Broagervej 3	4600 Køge
Malernes Fagforening	Jernbanegade 12	4600 Køge
Mortensen, Virginia	Stationspladsen 1	4600 Køge
Nielsen, Ebba	Parkvej 110, st.th.	4600 Køge
Nielsen, H.C.	Bøgevej 3, Strøby Egede	4600 Køge
Nielsen, Helge	Nørregade 4	4600 Køge
Nielsen, Hermod	Disagervej 15	4200 Slagelse
Nielsen, Leif	Skebladvej 34	4600 Køge
Nielsen, Torben Boholt	Gærdet 11	4600 Køge
Nielsen, Verner Dreyer	Giesegårdvej 114	4100 Ringsted
Nærings- og Nydelsesmiddelarbejder Forbundet	C.F. Richs Vej 103	2000 Frederiksberg
Olsen, Anker	Bjerggade 17, 1.	4600 Køge
Olsen, Anker	Kobbervej 22	2730 Herlev
Olsen, Kasper	Perikonvej 9	4600 Køge
Olsen, Niels	Solrød Byvej 47	2680 Solrød Strand
Olsen, Ove	Sandmarksbo 2, lejl. 1	4600 Køge
Olsen, Poul Werner	Gymnasievej 187, 1.tv.	4600 Køge
Olsen, Ulla Skou	Farsøvej 3	4600 Køge
Olsson, Bente	Håndværkervej 4	2680 Solrød Strand
Pedersen, Annie	Nyportstræde 1	4600 Køge
Pedersen, Carl	Gymnasievej 103	4600 Køge
Pedersen, Dan	Høvlingebanken 23	4681 Herfølge
Pedersen, Erik	Kløvervej 13	4600 Køge
Pedersen, Gerda	Boholtevej 18	4600 Køge
Pedersen, Henning	Glæisersvej 35	4600 Køge
Pedersen, Leif	Løvhøjen 4	4690 Haslev
Petersen, Bitten	Langesvej 23	4600 Køge
Petersen, Jørgen	Bellmansvej 5	4600 Køge
Poulsen, Gunhild	Fredskovhellet 35	3400 Hillerød
Pædagogisk Central	Boholtevej 85	4600 Køge
Radio Køge ApS	Boholtevej 85	4600 Køge
Rasmussen, Bent	Gammel Hastrupvej 23	4600 Køge
Rasmussen, Steen E.	Torvet 6, 2.	4600 Køge
Rasmussen, Susanne R.	Ejby Skolen	4623 Ll. Skensved
Roskilde Lokalhistoriske Arkiv	Dr. Margrethes Vej 14	4000 Roskilde
Rytkov, Jytte	Fejøvej 2	4600 Køge
Schmidt, Kirsten	Skovvænget 37	4600 Køge
Solvang, Gunnar	Nørregade 4	4600 Køge
Stevns Lokalhist. Arkiv	Nørregade 15	4660 St. Heddinge
Svendsen, Flemming	Helenevej 23	4220 Korsør
Svendsen, Jens Gerhard	Kodrivervej 7	4600 Køge
Sørensen, Camilla Back	Manøvej 3	4600 Køge
Sørensen, Ivar	Solsikkevej 5	4600 Køge
Sørensen, Lars	Ejbyvej 32	4623 Ll. Skensved
Sørensen, Torben Back	Manøvej 3	4600 Køge

Teknisk Forvaltning	Køge Rådhus	4600 Køge
Thaarup, Frank	Hørvænget 15	4681 Herfølge
Thomsen, Anna	Mejsevænget 1, st.tv.	2400 København. NV
Thomsen, Paul	Tyreengen 10	4220 Korsør
Torm, Helge	Fru Ingesvej 8	4180 Sorø
Ulbæk, Inge	Mosevej 6	4600 Køge
Unger, René	Mågevej 17	4600 Køge
Vestergaard, Jørgen	Diget 6	4600 Køge
Vesthimmerlands Museum	Søndergade 44	9600 Års
Villerslev, Jørgen	Klintemarken 17	4623 Ll. Skensved

Lokalhistorisk Arkiv for Herfølge-Sædder Sogne

Ambjørn, John	Gl. Lyngvej 31	4600 Køge
Christensen, Inga	Rugvænget 12	4681 Herfølge
Christensen, Ingrid	Præstebanken 87	4681 Herfølge
Christensen, Jens V.	Rugvænget 12	4681 Herfølge
Christensen, Solveig	Ringsbjergvej 41	4682 Tureby
Dagbladet	Torvet 10	4600 Køge
Ebsen, Ernst	Tåsingevej 21	4600 Køge
Elnegaard, Karl	Åhmansvej 12	4681 Herfølge
Engsbye, Leif	Egetoften 34	4632 Bjæverskov
Falk-Jensen, Povl	Lendemosevej 6 B	2850 Nærum
Hansen, Birgit	Vedskøllevej 50	4600 Køge
Hansen, Birte B.	Toftevej 6	4682 Tureby
Hansen, Hanne	Havrevænget 12	4681 Herfølge
Hansen, Hans	Elmevej 31	4681 Herfølge
Hansen, H. og T.	Teglværksvej 2	4681 Herfølge
Hansen, Hilmer	Strandvejen 58	4600 Køge
Hansen, Karla	Præstemarken 15	4652 Hårlev
Hansen, Michael	Kirkevej 3	4681 Herfølge
Herfølge Husflidsforening		4681 Herfølge
Herfølge Skole	Billesborgvej 1	4681 Herfølge
Hulgaard, Per	Tessebøllevej 38 B	4681 Herfølge
Høgdal, Claus	Havrevænget 31	4681 Herfølge
Jensen, Carl	Toftebo 14	4681 Herfølge
Jensen, Frede	Fanøvej 8	4600 Køge
Jensen, Inger	Lidemarksvej 53	4681 Herfølge
Jensen, Robert W.	Ålykkevej 7	2680 Solrød Strand
Jensen, Torkill	Vangevej 44	8700 Horsens
Johansen, Palle	Havrevænget 9	4681 Herfølge
Jørgensen, Svend	Konvalvej 10	4600 Køge
Køge Medie Center	Søndre Allé 9	4600 Køge
Larsen, Knud	Kirkevej 5	4681 Herfølge
Levermann, Kurt	Konvalvej 9	4600 Køge
Lind, Solveig	Smålandsvej 19	3700 Rønne
Madsen, Eva	Scheelsvej 3	4681 Herfølge
Matthiesen, Søren	Sæddervej 17	4682 Tureby
Nielsen, Poul	Vordingborgvej 573	4683 Rønnede
Nielsen, Rigmor	Sæddervej 2	4682 Tureby
Nielsen, Villy	Kirkepladsen 4	4681 Herfølge
Olsen, Ove	Becksvej 7	4600 Køge
Pedersen, Else	Vedskøllevej 44	4600 Køge
Pedersen, Leif	Løvhøjen 4	4690 Haslev
Pedersen, Viggo	Tågerødvej 4	4681 Herfølge
Petersen, Bitten	Langesvej 23	4600 Køge
Petersen, Carl Georg	Langesvej 23	4600 Køge
Sonberg, Carl	Aldersro 31	4681 Herfølge
Syhler, Inge	Billesborgvej 32 A	4681 Herfølge
Sørensen, Ole	Kløvervej 18	4600 Køge
Sørensen, Jytte	Manøvej 3	4600 Køge
Thaarup, Frank	Hørvænget 15	4600 Køge
Øberg-Hansen, Ib	Tessebøllevej 37	4681 Herfølge

Højelse Sognearkiv

Brix, Raymond	Skovparken 66	4600 Køge
Dagbladet	Torvet 10	4600 Køge
Hansen, Arne	Dådyrvej 20, Ejby	4623 Ll. Skensved
Hansen, Emma og Cai	Rævens Kvarter 3, Ejby	4623 Ll. Skensved
Herfølge Lokalarkiv	Billesborgvej 1 A	4681 Herfølge
Højelse Skole	Baunebjergvej 1 C	4623 Ll. Skensved
Jakobsen, Edith	Kaliforniensvej	2300 København. S.
Jensen, Robert Werdelin	Ålykkevej 7	2680 Solrød Strand
Knudsen, Leif	Skelbækvej 1	4600 Køge
Køge Byhistoriske Arkiv	Torvet 6	4600 Køge
Køge Medie Center	Søndre Allé 9	4600 Køge
Larsen, Karen og Holger	Lyngvej 25, Ølby	4600 Køge
Larsen, Johannes	Sikavej 15, Ejby	4623 Ll. Skensved
Neunschwander, Jørn	Havdrupvej 1	4623 Ll. Skensved
Nielsen, Verna	Assendrupvej 12	4623 Ll. Skensved
Olsen, Otto	Knudsvej 3	4673 Rødvig Stevns
Pedersen, Else og Helmer	Bakkeledet 15, Ll. Salby	4600 Køge
Pedersen, Gerhard	Salbyvej 152, Ll. Salby	4600 Køge
Petersen, Hans V.	Kastanievej 20	4623 Ll. Skensved
Poulsen, Leila	Åbjergvej 14	7323 Give
Roskilde Mediecenter	Algade 10	4000 Roskilde
Roskilde Lokalarkiv	Dr. Margrethes Vej 14	4000 Roskilde
Rosenberg, Birgit	Højelsevej 2	4623 Ll. Skensved
Simonsen, Lis	Brydegårdsvej 2	4623 Ll. Skensved
Skensved Idrætsforening	Højelsevej 1	4623 Ll. Skensved
Ølby Skole	Lyngvej 22	4600 Køge

Køge Byhistoriske Arkiv

Torvet 6, 1., 4600 Køge
Tlf. og fax 53 65 69 76

Åbent: Ma., ti., to. 10.00-11.30, on. 14.00-20.00, fr. lukket.
Juni, juli, august: Ma.-on. 10.00-11.30, to. 10.00-16.00, fr. lukket.

Medarbejdere
Anita Ambjørn, Gammel Lyngvej 31, 4600 Køge
Ole Struer, Glæisersvej 19, 4600 Køge
Erna Thomsen, Kløvervej 4, 4600 Køge
Raymond Brix, Skovparken 66, 4600 Køge
Vibeke Laursen, Manøvej 1, 4600 Køge
Jytte Hansen, Fasanvej 45, 4600 Køge
Jytte Sørensen, Manøvej 3, 4600 Køge
Birte Broch, Kingosvej 16, 4600 Køge (arkivleder)

Køge-Fondens forretningsudvalg
Kirsten Ellermann, Billesborgvej 46, 4600 Køge (formand)
Kirsten Lund Jørgensen, Brogade 23, 4600 Køge
Anders Jæger Rasmussen, Egøjevej 90 B, 4600 Køge
Karsten Vibild, Brogade 23 B, 4600 Køge
Jette Rasmussen, Egøjevej 90 B, 4600 Køge

Lokalhistorisk Arkiv for Herfølge-Sædder Sogne

Billesborgvej 1 A, 4681 Herfølge
Tlf. 56 27 47 21

Åbent: Ti. og fr. 09.00-12.00

Medarbejdere
Karl Elnegaard, Åhmansvej 12, 4681 Herfølge
Michael Hansen, Kirkevej 3 B, 4681 Herfølge
Inger Jensen, Lidemarksvej 53, 4681 Herfølge
Inge Pedersen, Høvlingebanken 23, 4681 Herfølge
Gudrun Knudsen, Vordingborgvej 150, 4681 Herfølge
Ernst Rasmussen, Havrevænget 30, 4681 Herfølge
Jytte Sørensen, Manøvej 3, 4600 Køge
Birte Broch, Kingosvej 16, 4600 Køge (arkivleder)

Bestyrelse
Søren Matthiesen, Sæddervej 17, 4682 Tureby (formand)
Hans Christoffersen, Tessebøllevej 47 A, 4681 Herfølge
Bo Hansen, Vedskøllevej 50, 4600 Køge
Tommy Larsen, Stationsvej 14 A, 4681 Herfølge
Kirsten Vej Petersen, Skovvej 14, 4682 Tureby

Højelse Sognearkiv

Baunebjergvej 1 B, 4623 Lille Skensved
Tlf. 53 66 91 44

Åbent: To. 18.30-21.00, 2. og 4. ma. i måneden 13.30-16.00

Medarbejdere
Else Andersen, Højelsevej 11, 4623 Ll. Skensved
John Andersen, Knudsvej 22, 4623 Ll. Skensved
Holger Larsen, Lyngvej 25, 4600 Køge
Hans Erik Nielsen, Ejbyvej 6, 4623 Ll. Skensved
Birgit Rosenberg, Højelsevej 2, 4623 Ll. Skensved
Palle Sigaard, Knudsvej 27, 4623 Ll. Skensved
Cai Hansen, Rævens Kvarter 3, 4623 Ll. Skensved
Birte Broch, Kingosvej 16, 4600 Køge (arkivleder)

Arkivstyrelse
Holger Larsen, Lyngvej 25, 4600 Køge (formand)
Else Andersen, Højelsevej 11, 4623 Ll. Skensved
Børge Møller, Havdrupvej 7, 4623 Ll. Skensved
Hans Erik Nielsen, Ejbyvej 6, 4623 Ll. Skensved
Birgit Rosenberg, Højelsevej 2, 4623 Ll. Skensved
Cai Hansen, Rævens Kvarter 3, 4623 Ll. Skensved
Helmer Pedersen, Bakkeledet 15, 4600 Køge

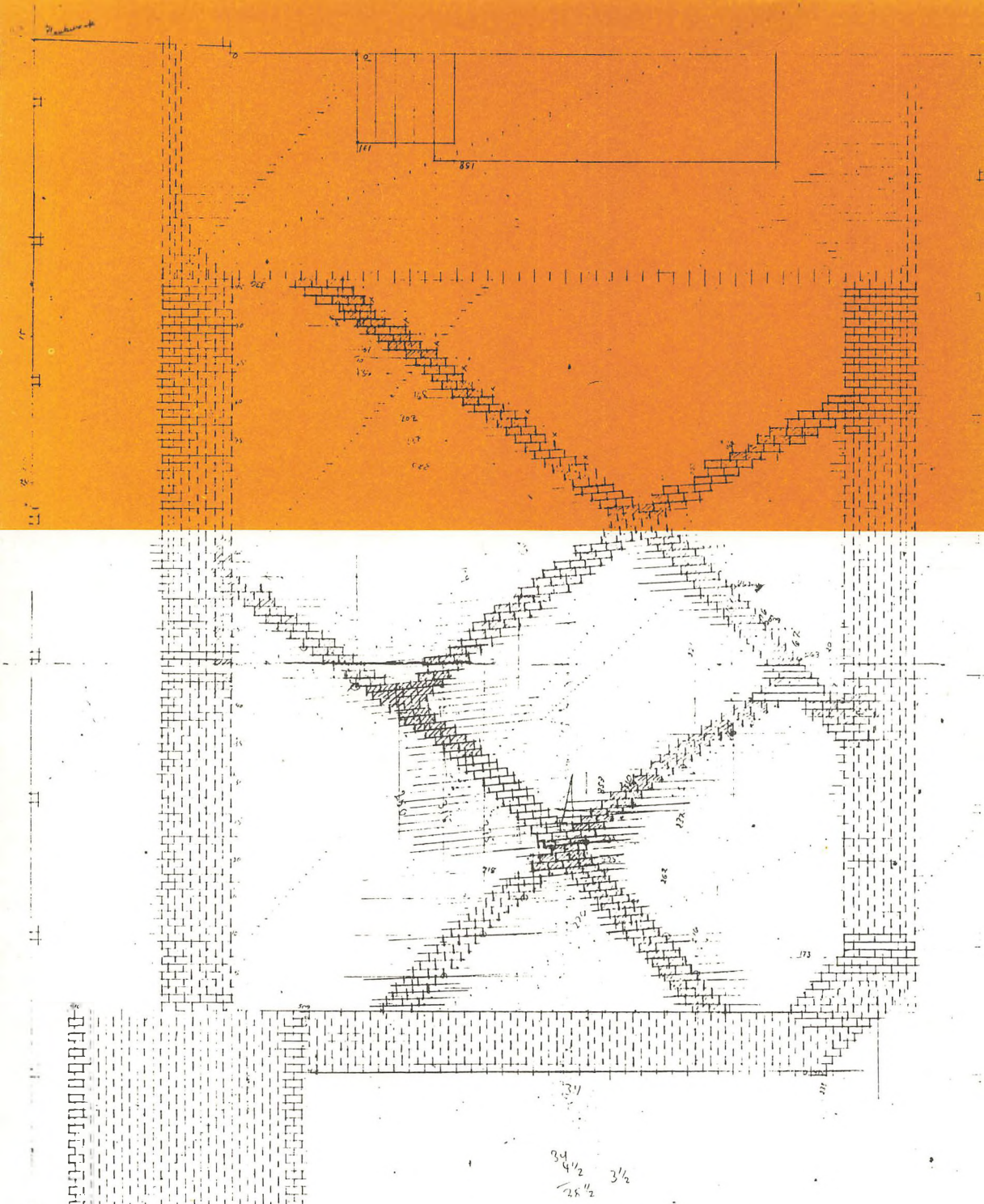

ISBN 87-90252-02-0
ISSN 0905-1309 (Køge Studier)